

VI. SZEKCIÓ
A TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI FEJLŐDÉS AKTUÁLIS TRENDJEI

A TÁRSADALMI TŐKE SAJÁTOSÁGAI VIDÉKI TEREKBEN

BODNÁR Gábor¹

¹ Szent István Egyetem Agrár- és Gazdaságtudományi Kar
5600 Békéscsaba Bajza utca 33.
bodnar.gabor@gk.szie.hu

Bevezetés

Az elmúlt évtizedekben igen népszerűvé vált az endogén fejlődés elmélete, illetve az ahhoz kapcsolódó tőketényezők vizsgálata. Ma is fontos kérdés, hogy mely erőforrások határozzák, illetve határozhatják meg egy térség fejlődését. Bár ezen tényezők köre igen tág, nem igazán találni olyan elemzést melyből hiányozna a társadalmi tőke, mint potenciális helyi erőforrás. Ugyanakkor, mint a többi tőkének is, ennek is speciális formáival találkozhatunk a rurális térségekben. Munkámban a társadalmi tőke elméleti hátterét, illetve annak vidéki megjelenését vizsgálom.

Elméleti háttér

Amíg korábban a regionális fejlődés fő célja a gazdasági fejlettség területi különbségeinek mérséklése, a kevésbé fejlett régiók gazdasági növekedésének gyorsításához szükséges háttérfeltételek kialakítása volt, addig napjainkra felismerést nyert, hogy egy térségnek önmagához mért fejlődését kell előtérbe állítani, a gazdasági feltételek mellett a társadalmi értékek változására is szükség van, amelyek időben csak lassan módosulnak (Lengyel 2012). A szerző hozzáteszi, az is elfogadottnak tűnik, hogy a fejlődés nem automatikus és nem lineáris folyamat, a globális verseny miatt a centrum-periféria viszonyok újratermelődhetnek, ráadásul a fejlődésben hosszabb távon a kultúrát és intézményeket determináló humán és társadalmi tőke a legfontosabb.

Mint Lengyel (2012) megjegyzi, míg a humán tőke esetében erős a rivalizálás, addig a társadalmi tőkénél már az együttműködés válik jellemzővé. Továbbá a társadalmi tőke megjelenik egy adott régió versenyelőnyeinek forrásai között is. Viszont a mérése még kísérleti fázisban jár.

Bár számos, a társadalmi tőke témakörével foglalkozó tudományos munka létezik, még egyetlen széles körben elfogadott definíció sem született a fogalom meghatározására. Viszont ahogy azt egy Brook Lyndhurst tanulmány (Defra 2010) összefoglalja, a legtöbb tudományos megközelítés megegyezik abban, hogy elméleti alapjukat a Robert Putnam által megfogalmazott társadalmi tőke definíció szolgáltatja. Putnam (1996) úgy írja le a társadalmi tőkét, hogy az nem más, mint a társadalmi élet alkotóelemei – hálózatok, normák és bizalom –, melyek lehetővé teszik a társadalom tagjai számára a hatékonyabb együttműködést a közös célok elérése érdekében. Bourdieu (1999, 167. o.) megközelítésében „...a társadalmi tőke azon aktuális és potenciális erőforrások összessége, amelyek a kölcsönös ismeretségek vagy elismerés többé-kevésbé intézményesült viszonyai tartós hálózatának birtoklásához kapcsolódnak, vagy másként kifejezve, olyan erőforrásokról van szó, amelyek az egy csoporthoz való tartozáson alapulnak”.

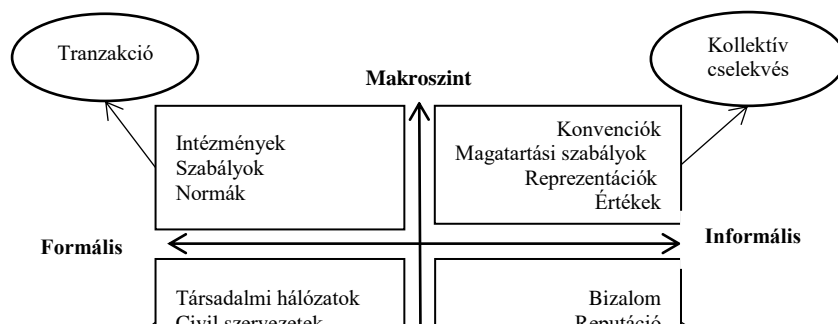
A társadalmi tőke azon az intuíción alapszik, hogy az ember családja, barátai és kollégái fontos „vagyon” jelentenek, amelyre lehet számítani krízishelyzetben, „élvezhető” saját kedvünkért, de anyagi haszonszerzésre is felhasználható (Málovics et al. 2008).

Maga a társadalmi tőke az endogén regionális fejlődésben is kulcsszerepet tölt be (Lengyel 2012). Ráadásul a fizikai és humán tőke, ezzel a fontos elemmel, a társadalmi tőkével együttesen alkotja egy közösség javait (Basile–Cecchi 2005).

Persze azt is fontos megjegyezni, hogy a társadalmi tőke újratermeléséhez szükséges a folyamatos kapcsolattartás, amely folyamatosan megerősíti a kölcsönös elismerést. Márpedig ez időbe és pénzbe is kerül, így közvetlenül vagy közvetve, ezen tőkeelem esetében is felmerül a gazdasági tőke szükségessége (Bourdieu 1999).

Hasonlóan más szerzők véleményéhez, a tényező fontosságát Basile és Cecchi (2005) is megállapítja. A szerzőpáros arra a megállapításra jutott, hogy a különböző összetevőkből álló társadalmi tőke, melyet egy közösség (akár az egyének külön-külön, akár a csoport, mint egységes egész) birtokol, elősegíti a közösség által elért fejlesztési szint jobb megismerését. Más szóval a gazdaságban, hasonlóan más természettudományi területekhez, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a tőke társadalmi dimenzióit, ha magyarázatot akarunk találni egy közösség által nyújtott teljesítményre, illetve a résztvevők által elvárt eredményekre.

26. ábra: A társadalmi tőke dimenziói, formái és funkciói

1. ábra: A társadalmi tőke dimenziói, formái és funkciói

Forrás: Camagni (2005) alapján Bodor–Grünhut (2014, 8. o.)

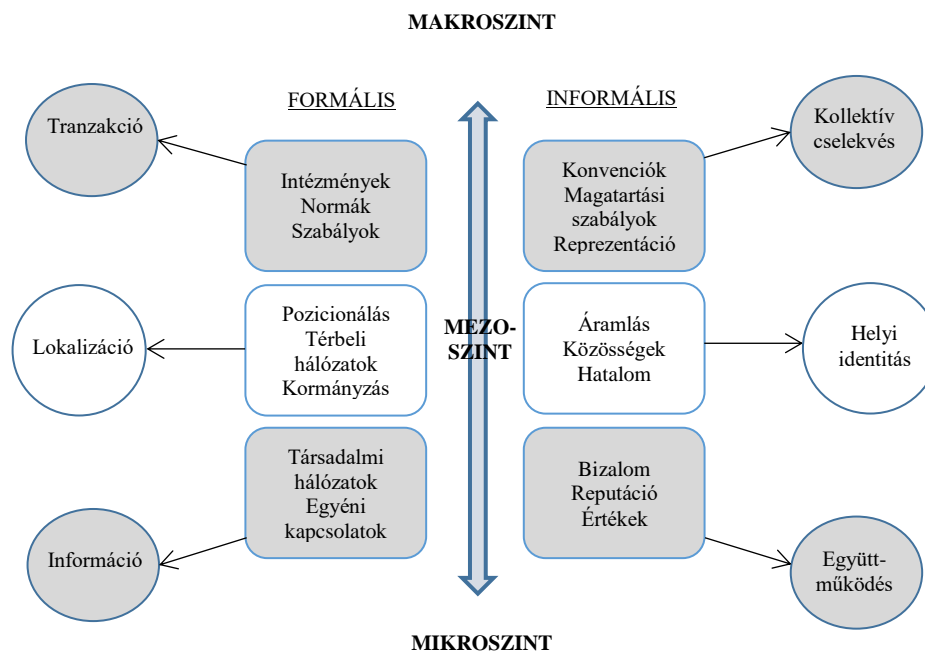
Figure 1. Dimensions, Forms, and Functions of Social Capital

Camagni (2005) munkája alapján Bodor és Grünhut (2014, 8. o.) is szemlélteti a társadalmi tőke dimenzióit, formáit és funkcióit (1. ábra). Az általa meghatározónak értékelt tényezőket makro-, illetve mikroszinten megkülönbözteti, illetve elkülöníti annak alapján, hogy azok mennyire kötöttek. A makro-mikro és a formális-informális dimenziók, mint a szerző írja, inkább dichotómiákként értelmezendők.

Ezt a megközelítést gondolja tovább Reznitzer (2016), aki modelljébe beépíti a területi (mezo) szintet (27. ábra). E felfogást, a térbeliség megjelenését, saját munkám szempontjából is fontosnak tartom. Ha a területi politikák irányából közelítünk, e mezo szint jeleníti meg egy térség esetleges feladatait.

A modell kapcsán elmondható, hogy a szerző a modellen belül megkülönbözteti a formális és informális elemeket. Csak a középszintre kitérve elmondható, a formális keret első eleme a hely *pozicionálása* a nagyobb rendszerek, így pl. Európa között. Ennek informális megfelelője az *áramlás*, a hely ismertsége, imázsa. A *térbeli hálózatok* szintén formálisak, ezek jelzik az elérhetőségeket, a hely és térségének kapcsolatait. Az informális oldalon a *közösségek* jelenítik meg a lokális társadalmat, kifejezve a befogadást, a más gondolatokra való nyitottságot. Míg a *kormányzás* során a terület elvégezheti üzemeltetését, fejlesztéseit, értékeinek védelmét. Ehhez pedig kapcsolódik a *hatalom*, mint informális tényező.

27. ábra: A társadalmi tőke dimenziói és funkciói

2. ábra: A társadalmi tőke dimenziói és funkciói

Forrás: Reznitzer (2016, 20. o.)

Figure 2. Dimensions and Functions of Social Capital

A társadalmi tőke vidéki megjelenése

Áttérve a tényező vidékies értelmezésére, a szakirodalom tanulmányozása után gyorsan megállapítható a társadalmi tőke népszerűsége, megannyi irodalom foglalkozik annak vidéki szerepével. E népszerűség véleményem szerint kifejezi annak fontosságát is. Valamint az is elmondható, hogy ezzel a tényezővel szemléletesen megragadható a város és vidék közötti különbség. De ehhez is hozzá kell tenni, hogy a tőke kvantitatív eszközökkel való megragadása nem egyszerű, sokszor nem egyértelmű. Ez pedig mindenképp árnyalja azt a fajta kontrasztosságot mely a sokszor valóban látványos urbánus-rurális különbségeket szemlélteti.

Fontos megjegyezni, hogy a környezeti értékek védelme és a társadalmi tőke fejlesztése létfontosságú, ugyanis ha a (marxi értelemben vett, hagyományos) tőke a piaci erőknek megfelelően kumulálódik, akkor az a vidéki terek helyett inkább az ipari centrumokban fog felhalmozódni (Kahn-Rivas 2009).

Agarwal és szerzőtársai (2009) hivatkoznak Porterre, aki a társadalmi és kulturális környezet fontossága mellett érvel a cégek innovációs kapacitása és versenyképessége szempontjából. A szerzők hozzátesszik, hogy a vidéki területek szempontjából ezen megállapítás különösen fontos, hiszen azok számos alkalommal nem rendelkeznek a megfelelő termelési tényezőkkel.

De hogy a társadalmi tőke vidéki jelenlétének kérdése mindinkább felértékelődik, jól mutatja, hogy Csurgó és szerzőtársai (2009) cikkükben elemzik az ezzel foglalkozó nemzetközi és hazai írásokat¹. A szerzők megállapítása alapján a magyar társadalmi tőke és kapcsolatvizsgálatok nem a vidéki társadalom leírására fókuszálnak. Ezen kutatások hazai homlokterében a vidékfejlesztés áll.

28. ábra: A társadalmi tőke, a vidékfejlesztés és a marginalizáció fogalmi kerete

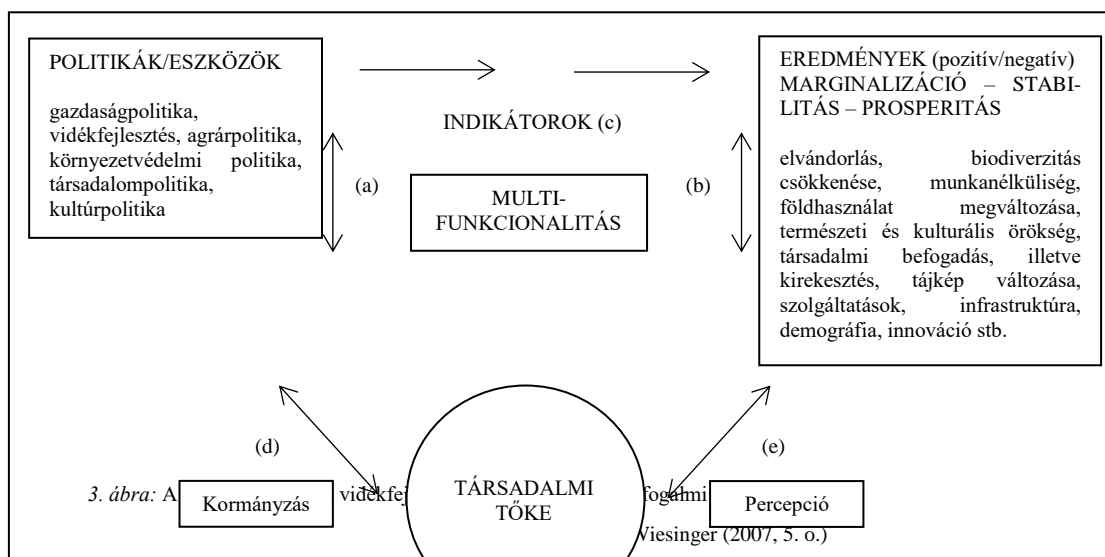

Figure 3. Conceptual Framework of Social Capital, Development and Marginalisation

De Wiesinger (2007) is a társadalmi tőke vidékfejlesztésre és marginalizációra gyakorolt hatását vizsgálja, kidolgozva annak modelljét is (28. ábra).

E kapcsán Wiesinger (2007) a társadalmi tőke helyi szintre, helyi közösségre értelmezhető. A modellen belül a politikákban (a) annak minden aspektusát belevet, így többek között az agrár-, környezeti-, vidékpolitikákat is. Az eszközökbe pedig minden beletartozik, ami a megvalósítást segíti elő. Míg a rendszerben a multifunkcionalitás alapvetően a gazdasági tevékenységek helyi térségre gyakorolt hatásaira vonatkozik, melyek mindegyikét figyelembe kell venni a tervezés és politikák kidolgozása során. A modell eleme a marginalizáció (b), melyet jelen esetben a szerző gazdasági, agrár, környezeti és szociokulturális hanyatlásként értelmez. A megfelelő indikátorokkal (c) ezen dimenziók kvantitatív módon megragadhatók. A politikák és a társadalmi tőke közötti összekötő kapocs a percepció (e). Ez úgy értelmezhető, hogy ugyanazt a jelenséget a különböző emberek másképp élhetik meg, kortól, nemtől, végzettségtől függően, vagyis az adott szituáció hat a társadalmi tőkére. Valamint a szerző leírja, hogy manapság divatos a társadalmi tőkére, mint valami endogén csodaszere tekinteni,

¹ Csurgó és szerzőtársai (2009) a hálózat kutatás és társadalmi tőke fogalmait feldolgozó írásokat elemeznék.

miközben az állam *társadalmi tőke csökkentése* (f) egyfajta olyan folyamat, amely felváltja a korábbi közszolgáltatásokat.

Modelljét egy nehéz helyzetben lévő osztrák falucskán teszteli, így megállapításai természetesen nem általánosíthatók, de érdekes a szerző véleménye, miszerint bár a társadalmi tőke szerepe igen fontos, mégsem kellene azt túlértékelni. Megállapítja, hogy annak fontos szerepe van, de nem kizárólag annak tudható be egy térség fejlődése. Viszont egyértelmű pozitívum az a szerep, melyet e tőketípus tölthet be Kelet-Közép-Európai vidéki tereiben, helyreállítva a rendszerváltozások után az előző rezsimiek által lerombolt bizalmat és helyi identitást. Viszont a társadalmi tőke kapcsán azt sem szabad elfelejteni, hogy könnyen a társadalmi kirekesztés sorsára juthatnak, akik nem tudják, vagy nem akarják elfogadni egy közösség normáit.

Összefoglalás

Munkámban a társadalmi tőke fejlődés terén betöltött szerepét vizsgáltam. Bár a tényező mérése ma sem egyértelmű, nem szabad figyelmen kívül hagyni annak dimenzióit és térbeliségét. Elmondható, hogy a tőke fontos tényezője a mára jelentősen felértékelődött endogén területi fejlődés koncepciójának. Ez a relevancia természetesen a rurális terekben is érvényesül. E környezetben a társadalmi tőke fontossága a marginalizáció és a vidékfejlesztés szempontjából nyer teret.

Kulcsszavak: társadalmi tőke, vidék, vidéki erőforrás

Köszönetnyilvánítás

AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA ÚNKP-17-4 KÓDSZÁMÚ ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT

Irodalom

- Agarwal, S. – Rahman, S., – Errington, A. (2009): Measuring the determinants of relative economic performance of rural areas. *Journal of Rural Studies*, 25, 309–321. o.
- Basile, E. – Cecchi, C. (2005): *Building social capital in rural areas: does public action help?* Invited paper presented to Engaging Communities, International Conference organised by "The Government of Queensland" and the "United Nations" - Brisbane, 14-17 August 2005, https://www.academia.edu/3122812/BUILDING_SOCIAL_CAPITAL_IN_RURAL_AREAS_DOES_PUBLIC_ACTION_HELP Letöltve: 2015. november 30.
- Bodor Á. – Grünhut Z. (2014): Dilemmák a területi tőke modelljének alkalmazhatóságáról. *Tér és Társadalom*, 3, 3–17. o.
- Bourdieu, P. (1999): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In Angelusz R. (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 156–177. o.
- Camagni, R. (2005): Uncertainty Social Capital and Community Governance: The City as a Milieu. In Capello, R. – Nijkamp, P. (szerk.): *Urban Dynamics and Growth: Advances in Urban Economics*. (Contributions to Economic Analysis, Vol. 266) Emerald Group Publishing Limited, 121 – 150. o.
- Csurgó B. – Kovách I. – Megyesi B. (2009): Helyi hálózatok Európában és Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 2, 120–141. o.
- Defra (2010): *Social Capital and Quality of Life in Rural Areas*. A Report prepared for the Department for Environment, Food & Rural Affairs by Brook Lyndhurst Ltd, http://www.brooklyndhurst.co.uk/download/111/1176feaf/REO233_Social_Capital_and_Quality_of_Life_Final_Report.pdf Letöltve: 2012. augusztus 21.
- Kahn, J. – Rivas, A. (2009): The sustainable economic development of traditional peoples. In Holt, R. P. F. – Pressman, S. – Splash, C. L. (szerk.): *Post Keynesian and Ecological Economics*. Edward Elgar, Cheltenham, UK - Northampton, MA, USA, 256–278. o.
- Lengyel I. (2012): Regionális növekedés, fejlődés, területi tőke és versenyképesség. In Bajmócy Z. – Lengyel I. – Málóvics Gy. (szerk.): *Regionális innovációs képesség, versenyképesség és fenntarthatóság*. JATEPress, Szeged, 151–174. o.
- Málóvics Gy. – Imreh Sz. – Szakálné Kanó I. (2008): A kis- és középvállalkozások felelősségvállalásának értelmezése a társadalmi tőke elméletének tükrében. In Szigeti C. (szerk.): *Konferenciakiadvány a vállalati felelősségvállalásról szóló konferencia előadásaiból*. Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar, Győr, 112–137. o.
- Putnam, R. D. (1996): Who killed civic America? *Prospect*, 7, 66–72. o.
- Rechnitzer J. (2016): *A területi tőke a városfejlődésben. A Győr-kód*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
- Wiesinger, G. (2007): The importance of social capital in rural development, networking and decision-making in rural areas. *Revue de Géographie Alpine | Journal of Alpine Research*, 4, 1-12. o.

Unique Features of Social Capital in Rural Areas

Abstract

The notion of endogenous development and the analysis of the capitals related to it have become quite popular in recent decades. It is essential to be aware of the resources which determine or may determine the development of a particular region. There are plenty of factors to consider, but hardly any analysis can neglect social capital as a possible local resource. However, similarly to other assets, social capital also has its special characteristics in rural areas. The paper analyses the theoretical background of social capital and its presence in the countryside.

Keywords: Social Capital, Rural Areas, Resources of the Countryside

A TÁRSADALOM PERIFÉRIÁJÁN

CSEHNÉ PAPP Imola

¹ Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, 2103 Gödöllő, Páter Károly u. 1., e-mail: papp.imola@gtk.szie.hu

Bevezetés

Magyarországon a rendszerváltást követően, a javuló iskolázottsági szint ellenére is magas az alacsony iskolai végzettségűek aránya, akik a munkaerőpiacról tartósan kiszorulnak. Számukra a munkahely kínálat gyors ütemben csökken, ezáltal a foglalkoztatási rátájuk egyre alacsonyabb, a munkanélküliség és az inaktivitás viszont egyre magasabb. A kérdőíves felmérés a szakközépiskolából lemorzsolódott egyének általános adataira, iskolai életének, a lemorzsolódás körülményeinek, valamint a kompenzáló intézkedések feltárására irányult. A téma jelentőségét az adja, hogy a középiskolai és szakmai bizonyítvány nélkül lemorzsolódó fiatalok perifériára szorulásának veszélye egyre nő. Ezáltal a probléma kezelése prioritást élvez.

Irodalmi áttekintés

A gyermekek iskoláztatási perspektíváit befolyásoló egyik jellemző (Liskó, 2004, 2005, 2008; Kertesi és Kézdi 2008, 2010, 2011, 2013) a családok lakóhelye: a gimnáziumok tanulói közül az átlagosnál többen laknak nagyvárosokban, a szakiskolák tanulói közül pedig az átlagosnál többen laknak kisvárosokban és községekben. A második jellemző: a családi együttélés rendezettsége (minél alacsonyabb képzési formában tanul egy gyermek, annál valószínűbb, hogy a szülők elváltak, vagy az egyik szülő meghalt). További kapcsolódást jeleztek a kutatások (Csehné, 2015) a későbbi lemorzsolódást illetően, a szülők keresetével és a családok jövedelmi helyzetével, a gyerek életkorával a szülő állásvesztésekor, valamint a családok etnikai összetételével.

A középiskolai kudarcok mélyen összefüggnek az általános iskolában megszerezhető alapkészségek súlyos hiányosságaival, tehát a középiskola sikere igen jelentős mértékben az általános iskolán és az azt megelőző éveken (az óvodai éveken) múlik (Kertesi és Kézdi, 2010, 2011, 2013). A lemorzsolódás egyik legfőbb oka a bukás, évismétlés, a gyenge félévi bizonyítvány. A hiányzások szignifikáns kapcsolatot mutatnak az általános iskolai tanulmányi bukások előfordulásával (Fehérvári, 2008; 2012; Mártonfi, 2008). Az összes szakiskolába kerülő fiatal 40%-át buktatták meg általános iskolában valamelyik év végén (Mártonfi, 2004), illetve aki általános iskolában évismétlésre bukkott, az a tankötelezettség miatt még általában beiratkozott ugyan a szakiskolába, de legalább 70%-os eséllyel nem jut el a szakmunkásvizsgáig (Mártonfi, 2014). A szakképzésből történő lemorzsolódás főként az első és második évfolyamon fordul elő, mielőtt a szakma tanulása elkezdődött volna.

Bodacz-Nagy (2011) megállapítása szerint a kényszerpályán lévők 38,2%-a bukkott meg év végén középfokon, míg a vágyott szakmát tanulónak csak 21,7%-a. A lemorzsolódottak többsége kezdetben nem szakmát szeretett volna tanulni, hanem érettségit szerezni (Fehérvári, 2012), illetve eredetileg nem ezt a szakmát akarta tanulni a fiatal, de valamilyen oknál fogva rákényszerült (Bodacz-Nagy, 2011; Domokos, 2000). A kényszerválasztások lényegesen nagyobb arányban vezetnek lemorzsolódáshoz, mint az érdeklődés alapján történt saját választások.

A középfokú szakképzésből kimaradók (Fehérvári, 2008; Köpeczi-Bócz, 2013; Liskó, 2003) további sorsát illetően várható, hogy: egynegyedüknek sikerül megkapaszkodnia egy másik iskolában; egyharmaduk talál valamilyen munkát (főként alkalmi, illegálisan foglalkoztatva, zsebből fizetve); 40%-uk lesz munkanélküli, de van igényük a további tanulásra (Csehné, 2016).

Anyag és módszer

Az empirikus kutatómunka, 70 fő szakképzésből lemorzsolódott egyén papír és ceruza alapú kérdőíves felmérésén alapult, melyben többnyire zárt kérdéseket és 5-ös Likert skálát alkalmaztunk. A kutatást Heves, Fejér, Bács-Kiskun és Pest megyében végeztük, 2016 tavaszán. Az adatokat leíró statisztika és keresztábra módszerével dolgoztuk fel.

A szakirodalom alapján feltevésünk szerint a lemorzsolódásnak jól meghatározható előjelei voltak: rendezetlen családi háttér, korábbi iskolai kudarcok, téves pályaválasztás. Feltételeztük továbbá, hogy mindez megfelelő iskolai segítséggel megelőzhető lett volna, és hogy a lemorzsolódottakban van igény a továbbtanulásra.

A vizsgálati minta nem reprezentatív. A nemek szerinti megoszlás tekintetében a vizsgálatban részt vevők 47,1% férfi (33 fő), és 52,9% nő (37 fő). A megkérdezettek átlagéletkora 27 év, a legfiatalabb 16 éves, a legidősebb 52. Lakóhelyüket illetően, 51,4% (36 fő) községben, 45,7% (32 fő) városban, 2,9% (2 fő) tanyán lakik. A válaszadók közül a legtöbben (85,7%) szakképzésből lemorzsolódtak le. A legnagyobb lemorzsolódás a vizsgált minta esetében, a szakiskola második, és a szakképzés első osztályában valósult meg.

A szülők iskolai végzettségét tekintve az 5-ös skála átlaga 2,33 volt. Az anyák és az apák iskolai végzettsége között nincs alapvető különbség, a szülők közel fele (anyák 58,6%-a, apák 45,7%-a) csak általános iskolába járt. A megkérdezettek többsége (55%) esetében a szülők jelenleg is együtt élnek. A megkérdezettek jelenlegi munkaerőpiaci státuszát tekintve igen nagy szórások tapasztalhatóak: 50%-uk munkanélküli, közmunkában vesz részt az

egynegyedük (25,7%), az egyötödük (20%) állandó, 8 órás munkahellyel rendelkezik, részmunkaidős állásban három fő (4,3%) dolgozik.

Eredmények és értékelésük

Az iskolai előéletet tekintve igen érdekes és a szakirodalomtól eltérő adatokra bukkantunk a vizsgálatunkban résztvevőket illetően. A megkérdezettek közül csupán három fő (4,3%) volt, aki egyáltalán nem járt óvodába, a többség (81%) három évet töltött el. Ötös skálán mérve a vizsgálatban résztvevők 3,19-es átlagban szerettek iskolába járni. Kiemelkedő értéket kapott az „elégge” (42,9%) és „szerettem” (25,7%) válasz. A vizsgálatunkban résztvevőknek csupán 21,4%-a bukott az általános iskolában, közülük legtöbben második (4,3%) és hetedik (5,7%) osztályban. Feltehetően az új tantárgyak megjelenése miatt. Az általános iskolában bukottak (15 fő) közel fele (7 fő) került szakmunkásképzőbe, ahonnan lemorzsolódott az első vagy a második osztályban.

A középiskola választásának okát illetően a legfontosabb iskolaválasztási motiváció a szülők (3,5) és a diákok saját akarata (3,48) volt. A munkaerőpiaci kilátások miatti választás (3,36) került a harmadik helyre, majd közel egyenlő értékben az iskola közelsége (3,15) valamint az iskola jó híre (3,13) játszott szerepet. Az iskolaválasztás tehát többnyire saját döntésen alapult, és a munkaerőpiaci körülmények is szerepet játszottak benne. A szakiskola vagy szakközépiskola, ahonnan a lemorzsolódás megtörtént nem kényszerválasztás volt, mert a „csak oda volt elég a felvételi pontszám”válaszlehetőség mindössze 2,69-es átlagpontot kapott. 10 fő esetében a pontszám nagyon fontos, 14 fő esetében fontos volt, tehát a minta 34,28%-a azért ment abba az iskolába, hogy biztosan felvegyék. Ugyancsak nem játszott szerepet a kortársak hatása, miszerint „az általános iskolai barátaim is ide mentek”, mert a válaszok átlaga csak 2,77 lett. A középiskola választásánál a legalacsonyabb átlagot a „jó tanár diák kapcsolat miatti választás” kapta, 2,66 értékkel. A megkérdezettek 12%-ára (9 fő) igaz, hogy a kényszerpálya miatt bukott meg.

A vizsgálatban részt vevők több, mint fele 57,1%-a első helyen jelölte be a választott iskolát, a felvételi idején, 22,9% a második, 20% a harmadik helyen, nem jellemző tehát a kényszerválasztás. Megkérdeztük a vizsgálati mintában résztvevőket, hogy gyerekkorukban milyen szakmát szerettek volna választani. A megkérdezettek a szakmunkás szakmának széles skáláját sorolták fel. A legnagyobb értékek a következők voltak: öt fő (7,14) jelölte be a fodrász, a rendőr, a szakács szakmákat, és ugyanennyien nem tudták még gyerekkorukban, hogy milyen pályát válasszanak. Az előző adatoknak némileg ellentmond, hogy a megkérdezettek csupán 14,3%-a választott olyan iskolát a továbbtanulás céljából, ami megegyezik a gyerekkorban óhajtott szakmával. Az eltérés mögött természetesen az életkor előrehaladásával fennálló változás is lehet.

A lemorzsolódás körülményeit vizsgálva, a felmérésben szereplő egyének közül a legtöbben (52,9 %) a sok hiányzás miatt hagyták abba az iskolát (közülük 14,3%, 20 fő terheltség okán), az egyötödük (21,4%) bukás miatt. Egy kisebb részük (18,6%) más szakmát választott (a 13 főből 9 azt be is fejezte), 7,1%-ukat (5 főt) pedig magatartási problémák miatt eltanácsoltak.

A vizsgálatban megkérdezettek nem voltak rossz tanulók. Saját bevallásuk szerint matematikából volt a leggyengébbek átlaguk. 2,43, ezt követi az irodalom: 3,01, majd a történelem: 3,02. Mindnyájunknak a szakmai tárgyból voltak a legjobb jegyeik, ennek az átlaga 3,23 volt. Egyértelmű, hogy a gyakorlati képzést fontosabbnak tartják a lemorzsolódottak, mint az elméletit. Míg az elméleti oktatás 3,23 átlagot kapott, addig az iskolai tanműhelyben történő foglalkozások jelentőségét 3,83-ra, és a vállalati gyakorlati képzést 3,50-re értékelték a megkérdezettek. Érdekes, hogy az iskolai tanműhelyben való gyakorlatot fontosabbnak tartják, mint a vállalati gyakorlatot. Némi ellentmondás észlelhető a válaszadók szakmai tárgyból kapott jegyeinek átlaga (3,23) és a gyakorlati képzés fontosságát értékelő átlag (3,53) között.

A kompenzáló intézkedéseket tekintve megállapítást nyert, hogy megkérdezettek 88,5%-a jelenleg nem vesz részt semmilyen képzésben. A 11,4% tanuló arány (8 fő) többsége (6 fő) a foglalkoztatási osztály által szervezett képzésen tanul, 2 fő pedig iskolai rendszerben. A válaszadók 67,1%-a (47 fő) az iskola elhagyása után egyáltalán nem vett részt semmilyen képzésben. A képzésben részt vevők több, mint fele (11 fő) önként jelentkezett, hogy tanulni szeretne, 8 fő pedig csak kényszerből, hogy ne töröljék az álláskereső nyilvántartásából. A minta közel fele (45,7%, 32 fő) a lemorzsolódás óta nem tanult, és jelenleg nincs munkája.

Az általunk megkérdezettek közül 21,4% (15 fő) a lemorzsolódás után folytatta és befejezte a tanulmányait. Közülük 7 fő (46,66%) 8 órás állásban, 2 fő (13,33%) részmunkaidőben, 1 fő (6,66%) közmunkásként dolgozik, 5 fő (33%) jelenleg munkanélküli státuszban van. A vizsgálatban résztvevő lemorzsolódottak közül jelenleg 14 fő dolgozik teljes munkaidőben, közülük 7 fő később befejezte az iskolát. A lemorzsolódottak csupán 10%-a talált teljes állású munkát.

A megkérdezettek jövőképét tekintve legtöbben (82,9%) azt választották, hogy egy év múlva úgy szeretnék látni magukat, hogy teljes állásban dolgoznak, míg azt, hogy iskolába járnak, csak a megkérdezettek 10%-a jelölte be. A 35 fő munkanélküli megkérdezettből 28 fő (80%) szeretne dolgozni 1 év múlva. A fennmaradó 7 fő családot szeretne. Ők mindnyájan nők. A jövőbeli személyes terveket illetően, a válaszadók 72%-a családot szeretne, 2,9%

azt jelölte be, hogy egyedül szeretne élni Magyarországon, a megkérdezettek 21%-a pedig külföldön próbálna szerencsét. A vizsgálati minta szereplőiben a családi kötöttségek elég erősek.

A különböző adatok között voltak szignifikáns különbségek: a műhelyfoglalkozások fontosságát a gyenge átlagú tanulók emelték ki leginkább, és köztük a legalacsonyabb a 8 órás állásban dolgozók aránya. Akik jelenleg közmunkások, azok voltak matematikából a leggyengébbek. Akik jelentősebb segítséget kaptak az édesanyjuktól a szakmatanulás során, azok inkább választanák újra ugyanazt a szakmát.

A szakirodalom alapján született feltevéseink csak részben igazolódtak be.

A vizsgálati adatok **megfelelnek a szakirodalmi megállapításnak**, abban a tekintetben, hogy a válaszadók mikor morzsolódtak le, és mi lett a további sorsuk. A gyermekek iskoláztatási perspektíváit befolyásoló egyik jellemző a családok lakóhelye **megegyezik** a mi vizsgálatunk eredményeivel, mert a teljes minta kisvárosban, községben vagy tanyán lakik.

A második jellemző: a családi együttélés rendezettsége (minél alacsonyabb képzési formában tanul egy gyermek, annál valószínűbb, hogy a szülők elváltak, vagy az egyik szülő meghalt); **nem nyert megállapítást**, mert a vizsgálati mintát illetően megállapítható, hogy nem kirívóan jellemző a csonka családi állapot a lemorzsolódottakra. Ugyanakkor, a szülők alacsony iskolai végzettsége jellemző.

Az általános iskolai kudarcokat, főként a bukást tekintve a szakirodalmi eredmények **nem, vagy csak részben nyertek megerősítést** a vizsgálat által. A vizsgálatunkban résztvevőknek csupán kis része bukott az általános iskolában. A pályaválasztás és az iskolaválasztás kérdéskörében tett szakirodalmi megállapítások **nem, vagy csak részben nyertek megerősítést** a vizsgálat által. A megkérdezettek esetében az iskolaválasztás többnyire saját döntésen alapult, és a munkaerőpiaci körülmények is szerepet játszottak benne. A vizsgálat adatai szerint a szakiskola vagy szakközépiskola, ahonnan a lemorzsolódás megtörtént nem kényszerválasztás volt, mert a „csak oda volt elég a felvételi pontszám” válaszlehetőség mindössze 2,69-es átlagpontot kapott. Mindössze 5,71% (4 fő) azoknak az aránya, akiknek kényszerválasztás volt az iskola, és sok volt a hiányzásuk.

A szakemberek azon véleménye, hogy a középiskolai kudarcok mélyen összefüggnek az általános iskolában megszerzhető alapkészségek súlyos hiányosságaival **nem igazolódtak be**. A kutatásunkban érintett lemorzsolódott személyeknek, iskolai élete nem mondható kudarcosnak, hiszen jártak óvodába, kevesen buktak, alapvetően szerettek iskolába járni, és 80%-uk segítséget is kapott a tanuláshoz. A lemorzsolódottaknak nincsenek negatív emlékeik az iskolai évekről. Ugyancsak **nem nyert megerősítést** az a megállapítás, hogy a tanulmányi és a magatartási problémák szoros kapcsolatot mutatnak. A vizsgálati eredményeink **nincsenek összhangban** azzal a szakirodalmi megállapítással, hogy a középfokú tanulmányok alatt történt igazolatlan hiányzások szignifikáns kapcsolatot mutatnak az általános iskolai tanulmányi bukások előfordulásával.

Következtetések

A mintában résztvevőkre tehát nem jellemző, hogy az iskolaelhagyó állapot „átöröklődik”, bár egyértelműen kijelenthető, hogy a szülők alacsony iskolai végzettsége jellemző a lemorzsolódottakra. Az általunk megkérdezettek közel fele (45,7%, 32 fő) a lemorzsolódás óta nem tanult, és jelenleg nincs munkája. A lemorzsolódottak csupán 10%-a talált teljes állású munkát. Egyetlen lehetőség számukra a közfoglalkoztatás. A megkérdezettek jövőképét illetően legtöbben (82,9%) azt választották, hogy egy év múlva dolgozni szeretnének (hol?), míg tanulni csupán 10%-uk. A személyes tervek között 72%-uknál a családalapítás szerepel. Kérdés, hogy miből...

Az iskola részéről a prevenció intézkedésekre volna célszerű fektetni a hangsúlyt, a szülőkkel való szorosabb kapcsolattartás formájában. A családi ráhatás segíthet a korai iskolaelhagyás megakadályozásában. A döntéshozók szerepe az elméleti és gyakorlati órák arányának megváltoztatásában rejlik. Ma már minden nagyobb településen, iskolában, gyerekjóléti szolgálatnál, munkaügyi hivatalban dolgoznak pályaorientációs konzulensek, vagy munkavállalási tanácsadók, akiknek a segítségét igénybe lehet venni. Lényeges az intenzív szektorközi együttműködés.

Összefoglalás

A téma jelentőségét az adja, hogy a középiskolai és szakmai bizonyítvány nélkül lemorzsolódó fiatalokra a munkaerőpiac alig tart igényt. Szinte egyetlen megoldás számukra a közfoglalkoztatás és a különböző segélyek, amelyek által marginalizálódásuk egyre nő. Ez a magyar vidék egyik problémája és fejlesztési lehetőségének gátja. A felmérés elvégzését az indokolta, hogy az eredmények alapján megoldási javaslatok szülessenek a szakképzésből való lemorzsolódás megelőzésére és kompenzációs intézkedések megtételére. A vizsgálatunkban megkérdezett 70 fő szakképzésből lemorzsolódott egyént nem egykönnyen értük el (kizárólag személyes kapcsolatok alapján), és nagy nehézségekbe ütközött meggyőzni őket a kérdőív kitöltéséről, amit sokszor nem is tudtak önmaguk megtenni. Mindez felveti a kérdést, hogy mennyire voltak őszinték. Mindezen bizonytalanságok kizárására egy sokkal nagyobb, országos lefedettségű és reprezentatív mintán való újrakérdezést javasolunk.

Kulcsszavak: együttműködés, lemorzsolódás, prevenció,

Irodalom

- Bodacz-Nagy B. 2011: Iskolai kudarcok, Új Pedagógiai Szemle. 6. 65-74.
- Csehné Papp I. 2015: Fókuszban a lemorzsolódás – hazai körkép. Szakképzési szemle. 23-42.
- Csehné Papp I. 2016: Munka- és élet-értékváltozások iskolaelhagyók körében, Neveléstudomány: oktatás kutatás innováció. 3. 73-81.
- Domokos T. 2000 : A szakmai orientáló tárgyak helyzete a 9-10. osztályokban és a lemorzsolódás okainak vizsgálata Borsod-Abaúj-Zemplén megye mezőgazdasági szakképzőiben, Konviktus Bt. és az ECHO Oktatókutatató. Budapest.
- Fehérvári A. 2008 : Lemorzsolódás a szakiskolákban – egy empirikus kutatás tapasztalatai. [In: uő szerk. Szakképzés és lemorzsolódás. Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet]. Budapest, 2008, 162–276.
- Fehérvári A. 2012 : Tanulási utak a szakképzésben, Iskolakultúra. 7-8. 3-19.
- Kertesi G. – Kézdi G. 2008: A szegénység átörökítésének közvetlen és rejtett csatornái. [In: Sallai É. szerk. Társadalmi egyenlőtlenségek, a nem hagyományos családmódel, a szülői viselkedés és a gyermekek fejlődésének összefüggései. Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhászú Társaság], Budapest, 135–142.
- Kertesi G. – Kézdi G. 2010 : Iskolázatlan szülők gyermekei és roma fiatalok a középiskolákban. [In: Kolosi T. – Tóth I. szerk.: Társadalmi Riport, TÁRKI], Budapest.
- Kertesi G. – Kézdi G. 2011 : The Roma / non-Roma test score gap in Hungary. American Economic Review: Papers and Proceedings Vol. 101. No. 3, 519-525.
- Kertesi G. - Kézdi G. 2013 Az alacsony iskolázottság reprodukciója Magyarországon = Reproduction of low education in Hungary. Project Report. OTKA. Budapest.
- Köpeczi-Bócz T. szerk. 2013 : Korai iskolaelhagyás a magyarországi szakképzésben, ReferNet http://www.observatory.org.hu/wp-content/uploads/2013/09/ReferNet_2013_ESL_HU.pdf. Letöltés: 2017. szeptember 7.
- Liskó I. 2003: Kudarcok a középfokú iskolákban. Oktatókutatató Intézet. Budapest.
- Liskó I. 2004: Perspektívák a középiskola után. Kutatás Közben sorozat, 259. sz. Felsőoktatási Kutatóintézet, Budapest.
- Liskó I. 2005: A roma tanulók középiskolai továbbtanulása. Kutatás Közben sorozat, 268. sz. Felsőoktatási Kutatóintézet, Budapest.
- Liskó I. 2008: Szakképzés és lemorzsolódás, [In: Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért, Fazekas K.- Köllő J.-Varga J. szerk. ECOSTAT], Budapest.
- Mártonfi Gy. 2004: Szakiskolai képzés. Egy felmérés és két tanulmányút tapasztalatai. Szakképzési Szemle. 4., 288-317.
- Mártonfi Gy. 2008: A lemorzsolódás problémája a magyar szakképzésben és szakképzéspolitikában. [In: Fehérvári A. szerk. Szakképzés és lemorzsolódás. Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet], Budapest, 132–161.
- Mártonfi Gy. 2014 : Korai iskolaelhagyás – Hullámzó trendek. Educatio. 1, 36–49.

On the society's periphery

Abstract

The aim of the study was to explore one of the problems of the Hungarian rural development and outlines the possibilities. The objective of my examination was to explore the family background, school achievement and present situation of dropouts in vocational training. Carrying out the research was directed at offering solutions to prevent dropout in vocational training and make compensating measures on the basis of the results. The empirical research was based on the paper-and-pencil non-representative questionnaire of 70 dropouts in vocational training. The survey included mostly close questions and the 5-grade Likert scale. The research was carried out in Heves, Fejér, Bács-Kiskun and Pest counties. Data were processed by the methods of descriptive statistics and crosstab. Based on the literature review we supposed that dropout produced some well-discernible signs from which it is easy to forecast and detect it: problematic family background, former academic failure, wrong career selection. Furthermore, we also thought that this could have been prevented by proper support from the school and dropouts still have the desire to go on studying.

Keywords: cooperation, drop out, prevention,

MEGÚJULÓ ENERGIA FELHASZNÁLÁSÁRA IRÁNYULÓ BERUHÁZÁSOK MEGTÉRÜLÉSÉNEK VIZSGÁLATA EGY ZALA MEGYEI TELEPÜLÉS PÉLDÁJÁN KERESZTÜL

DÁVID Veronika¹ – PINTÉR Gábor² – HEGEDŰSNÉ. BARANYAI Nóra³

¹ Pannon Egyetem – Georgikon Kar, dav.veronika94@gmail.com

² Pannon Egyetem – Georgikon Kar, pg@georgikon.hu

³ Pannon Egyetem – Georgikon Kar, baranyai@georgikon.hu

Bevezetés

Nagypáli Magyarország dél-nyugati csücskében, Zala megyében található, a Zala-Vas megyei határ közelében. Területe 6,34 km², jogállása község. A legközelebb fekvő autópálya az M7-es, Zalaegerszegtől pedig 10 km-re található. Látható, hogy Nagypáli adottságai semmiben nem különböznek egy átlagos Zala megyei településétől – egyedüli előnye Zalaegerszeg közelsége. A fejlődés kulcsa tehát nem az elhelyezkedése, ásványkincsei, vagy különleges természeti erőforrásai vagy hasonló adottságok, sokkal inkább Köcse Tibor polgármester személye, aki az alternatív energiaforrások kihasználása felé kezdte terelni a települést. A Zalaegerszegtől 10 km-re fekvő település ma közel 500 főt számol, ez azonban nem volt mindig így. A Zalai Új Hírek 1992-ben ezt írta: Kispálit és Nagypálit ötszáznegyvenen lakják, mindössze 80 iskolás és óvodáskorú lakóval és több mint 160 nyugdíjossal. A falu lélekszáma még az utóbbi években is csökkent valamelyest (FARSANG, 1992). A változások 1996-ban kezdődtek, ekkor lett a falu első embere Köcse Tibor. Idősödő lakosság, vállalkozók hiánya, és kimondottan hátrányos pénzügyi helyzet jellemezte akkoriban a falut. Két irányba történtek lépések, melyek közül az egyik a megújuló energiaforrások használata, a másik a turisztikai vonzerő növelése. Az előbbi nagymértékben hozzájárult a környezet tisztaságához, és az önkormányzat pénzügyi stabilitásához is. Az új polgármester a fejlesztési lehetőségek feltérképezése után megalkotta a Nagypáli zöldút elnevezésű gazdaságfejlesztési programot, melyben jelentős súllyal szerepelt a megújuló energiaforrások kiaknázása is, és amely azóta is iránytű a falu számára. Majd következett az önkormányzati épület napelemekkel való felszerelése, és aztán ezt sorra követték egymást a valamint számos beruházás. Azt a célt tűzték maguk elé, hogy a magyar falu hagyományait megőrizve európai színvonalra fejlesszék Nagypálit (Zala Megyei Fejlesztési Kht., 2007). Megépítették a Megújuló Energiaforrások Innovációs Ökocentrumát, ahol a látogatók megismerkedhetnek a legújabb műszaki alkalmazásokkal, emellett pedig inkubátorházként is működik. Kísérleti jelleggel két hektáron energiapanel telepítettek, mára már egy részéből szaporítanak is, de néhány éve működésbe helyeztek egy bioszolár fűtőművet is, és még lehetne sorolni a településen működő berendezéseket. A megújuló energia felhasználásával egy fenntartható, élhető és jól működő települést kívántak létrehozni. Így lett mostanra Nagypáli egy 496 lakosú, dinamikusan fejlődő, fiatalodó település, mely az ökofaluvá válás útján halad (NAGYPÁLI KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA, 2006).

Régóta nem vitatott tény, hogy többféle szempontból is szükség van az alternatív energiákban rejlő potenciál kihasználására – természeti környezetre gyakorolt jótékony hatásai már javarészt ismertek, egy korábbi tanulmányunkban pedig már ismertettük, hogy során pedig már azt is bizonyítottuk, milyen pozitívan hat ez a szemlélet egy településre gazdasági, infrastrukturális, társadalmi, és szociális szempontból (Hegedűsné-Dávid, 2016). Ez alkalommal az előbbieken felsoroltakon felül megvizsgáljuk a szóban forgó beruházások pénzügyi vetületét, azaz azok megtérülését.

Irodalmi áttekintés

(FARSANG, 1992) (Zala Megyei Fejlesztési Kht, 2007) (NAGYPÁLI KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA, 2006) (Hegedűsné-Dávid, 2016) (Belügyminisztérium, 2011) (Nemzeti Fejlesztési Minisztérium 2010) (Országos Atomenergia Hivatal 2011) (Jordan és társai, 2012) (Wohlgemuth, 2003) (Sass, 2012) (Zsiborács H. 2014) (Államadósság Kezelő Központ ZRt., 2017)

Anyag és módszer

Dolgozatomban a KSH Tájékoztató a kiemelten hátrányos kistérségekről című kiadványában bemutatott mutatórendszeréből kiválasztott mutatókat használtunk. Továbbá a napelemes beruházások megtérülésének számításánál a beruházások hatékonyságát vizsgáló mutatókat hívtuk segítségül, vagyis a nettó jelenérték (NPV), és a belső megtérülési kamatláb (IRR), valamint a diszkontált megtérülési idő mutatókat számítottunk. A gazdasági vizsgálatokhoz szükséges adatokat Nagypáli település polgármestere bocsátotta rendelkezésünkre.

Eredmények és értékelésük

Napjainkban az energiaellátás és az ehhez fűződő energiafüggőség kulcskérdéssé vált világszerte. Az energiafüggőség abban az esetben jelenthet problémát, ha az energiaforrás jellemzőit (például a kitermelés mértéke, az energiahordozó ára) a fogyasztó/felhasználó nem képes befolyásolni vagy nem rendelkezik alternatív lehetőségekkel. Ez esetben kiszolgáltatottak vagyunk az adott energiaforrás tulajdonosának. Ez akkor jelent

veszélyt, ha adott energiaforrások szolgáltatása fizikailag (nem szállítanak többet) vagy gazdaságilag (ára túl magas) bizonytalanra válik - ebben az esetben pedig a fogyasztó kénytelen jóval magasabb árat fizetni. (Belügyminisztérium, 2011.) A kiszolgáltatottság különösen jelentős hazánkban, hiszen Magyarország jelenleg csak töredékét képes előállítani energiaszükségletének, tehát magas az energiainport-függősége. Magyarország földgázsükségletének több mint 83%-át, kőolajsükségletének pedig 80%-át importból fedezi (Nemzeti Fejlesztési Minisztérium 2010). A hazai villamosenergia-termelés 43%-át kitevő Paksi Atomerőmű fűtőanyagát pedig Oroszországból importáljuk (Országos Atomenergia Hivatal 2011).

A megújuló energiaforrások kivétel nélkül mind a napenergiára vezethetők vissza. A különféle megújuló energiaforrások közül a szél, víz, biomassza és geotermia mellett egyre nagyobb teret hódít a napenergia. Beszélhetünk passzív napenergia-hasznosításról, amikor különböző építészeti megoldásokat (tájolás, nagy és szigetelt déli üvegfelületek stb.) alkalmazunk a napenergia felhasználására, illetve léteznek aktív rendszerek is, amelyek a napkollektorokat, napelemeket és naptornyokat jelentik. A legelterjedtebbek a napkollektoros (meleg víz előállító) és a napelemes rendszerek. Utóbbival egyenáramot – azt pedig egy inverterrel átalakítva váltóáramot – állíthatunk elő. Az elmúlt néhány évben számos országban rohamosan nőtt a megújuló energiaforrások, köztük a napelemes áramtermelés népszerűsége, ami a bőkezű állami támogatások következményeként tudható be. Európában meg kell említeni Németországot, Olaszországot és Spanyolországot, ahol hatalmas, 10-20 évre szóló, évi kb. 20 milliárd eurós támogatási vállalkozásokat tettek. Érvényesült a méretgazdaságosság elve, volt pénz, lehetőség kutatás-fejlesztésre, folyamatosan javult a hatékonyság, ezzel együtt pedig estek az árak. A németek abban bíztak, hogy a napenergiában világviszonylatban is úttörő cégek majd folyamatos export megrendelésekkel fogják a német gazdaságot élénkíteni. Azonban rövidesen közbeszóltak a piac törvényszerűségei, és a magas keresletre mások is reagáltak. Egyre több ázsiai és főleg kínai vállalat lépett be a napelemes piacra. Erős verseny alakult ki a piacon, és hiába voltak sokak szerint az európai napelemek jobb minőségűek, a kínaiak sokkal olcsóbbak voltak, és ma is azok. Eközben Magyarországon napenergia tekintetében jelentős változás nem történt. Az évek elteltével a Magyarországnál mind területüket, mind gazdasági erejüket tekintve nagyobb országok napenergiás programjai leszorították a napelemek árát. Ennek köszönhetően nálunk is egyre nagyobb népszerűségnek örvend a napenergia villamos-energia termelésre történő hasznosítása. (Internet 1.)

A napenergia hasznosítás elterjedésének köszönhetően egyre több kutatóközpont foglalkozik napelemes rendszerek elemeinek élettartam-vizsgálatával. Néhány tanulmány szerint az átlagos éves öregedés 0,8%, jó néhány szerző úgy gondolja, hogy ennél jóval magasabb a százalék, de akadnak olyanok is, akik szerint nem kell ezzel a tényezővel számolni. Többféle hibatípust ismerünk: modulelszíneződés, hibás villamos csatlakozások, delamináció, törött cellák, korrózió, üvegtörés és rövidzárlat, de a leggyakoribb az inverter meghibásodása (Jordan és társai, 2012). Ez utóbbi általában 10 éven belül cserére, vagy javításra szorul, de gyakran előfordul, hogy már a telepítést követően rövidesen problémát okoz. Az ezredforduló óta a legtöbb napelem 25 év garanciával rendelkezik, de a szakvélemények és kutatások jó része még mindig 15 évre becsüli azok élettartamát (Wohlgemuth, 2003). Emellett néhány invertergyártó is ma már 25 év garanciával számol (Sass, 2012). Növények vagy villámhárító rendszerek árnyéka akár 6%-os, a modulok szennyeződése pedig 3%-os hozamcsökkenéshez is vezethetnek. Azért, hogy a jövőbeli invertermeghibásodás által keletkezett energiaveszteséget csökkentjük, a berendezéseket rendszeresen ellenőrizni kell. (Internet 2.) Jól látható, hogy eltérnek a szakvélemények az élettartam és teljesítménycsökkenési mutató tekintetében, továbbá ezek természetesen a napelemek fajtájától, és azok kezelésétől is függenek. Azonban a 15 éves élettartam nemzetközileg elfogadott, ugyanis ennyi az inverterek hasznos élettartama, így tanulmányunkban is ezzel az adattal dolgoztunk. (Zsiborács H. 2014)

A helyi energiaforrásokra épülő társadalom célja a hosszú távú fenntarthatóság. Emellett az energia-önellátás megszervezése felfrissítheti a település életét, új lökést adhat a helyi gazdaságnak, új munkahelyeket teremthet, illetve hozzájárul a meglévő munkahelyek megtartásához. Ezzel a megújuló energiatermelés erősíti a helyi társadalmat, és közösséget teremt, hiszen lehetőséget biztosít az együttgondolkodáshoz, a közös tervezéshez és munkához (Belügyminisztérium, 2011). Tanulmányunkban egy Zala megyei kistélepülés, a fent említett Nagypáli két projektje szolgál példaként a napelemes beruházásokra. Az egyik a helyi gyümölcsfeldolgozó-üzem energiával ellátó napelemes rendszer, a másik pedig egy turisztikai központ felszerelése napelemekkel, amelyek segítségével fedezi villamos energia igényét az épület. Mindkettőt 2015. végén helyezték üzembe, így 2016. januárjától állnak rendelkezésre adatok az energiatermeléssel és-fogyasztással kapcsolatban.

Nagypáliiban az egyik legfrissebb újítás egy gyümölcsfeldolgozó-üzem, ami többek között a Helyi Termék Kiállító Teret fogja kiszolgálni. Az üzem energiaellátását egy DEGER TOPTRacker típusú, betontuskós napelemekből álló napelem-park telepítésével oldották meg. Ez egy prizmás napkövető rendszer, tehát nem előre betáplált adatok alapján követi a nap járását, hanem érzékeli azt. A napelem-park telepítése összesen 19.536.000 Ft-ba került, amit 100%-ban vissza nem térítendő állami támogatásból finanszíroztak egy speciális, helyi LEADER pályázat keretében. Ez utóbbi, és az alacsony évközi kiadások következtében természetesen már az első vizsgált évben megtérült a beruházás. Azonban fontosnak tartottuk megvizsgálni a beruházás megtérülését abban az esetben is, ha nem nyertek volna állami támogatást rá. Évente jelentkező fix költségeit a rendszeres fűnyírás (10.000 Ft/hó)

és a 3 havonta történő takarítás adja, ami együtt havonta körülbelül 15.000 Ft-ot jelent (évi 180.000). Eddig 1 meghibásodás történt, inverter javításra került sor, ami egy jellemző probléma a napelemes rendszerek esetében. 20.000 Ft-ot költöttek rá, amit előre becsülve felszámítottunk minden 5. évre karbantartási költségként. A bevételek ennél jóval magasabbak, az első évben 2701,1 kWh –t fogyasztott az üzem, amit teljes egészében kitermelt a napelem-park, így azt nem kellett kifizetni, ami 101.967 Ft megtakarítást jelentett – 37,75 Ft-tal számolva (Internet 3). A megtermelt energia fennmaradó része 18.198,8 kWh volt, amit 22 Ft-os egységáron vásárolt meg tőlük az E-ON – ez 400.374 Ft bevételt jelentett. A napelemek becsült élettartama 15 év. Mivel még csak 1 év telt el a gyümölcsházák működése óta, várhatóan növelni fogják a termelés volumenét, ami miatt évenkénti 5 %-os energiafelhasználás-növekedéssel számoltunk. Ezen adatok alapján és 3,25%-os kamatlábbal számolva (beruházás élettartamával megegyező lejáratú állampapír kamata, (Államadósság Kezelő Központ ZRt. 2017) a beruházás Nettó Jelenértékét számítottuk ki elsőként. Arra az eredményre jutottunk, hogy ha a beruházást önerőből kellett volna finanszírozni, akkor nem térülne meg a 15 év alatt (NPV= - 15.609.267 Ft). Az IRR számítása során arra a következtetésre jutottunk, hogy bármennyire is csökkenne az alternatív befektetés hozama, vagyis a nettó jelenérték számítása során használt kamatláb az képtelen lenne az NPV előjelének megváltoztatására. (Önkormányzati adatok alapján saját számítás)

Turisztikai épület létrehozására 4.098.000 Ft támogatást nyertek el, ami a beruházás 60%-át tette ki. Hozzáátve 2.732.000 Ft önerőt, napelemekkel látták el az újonnan megépülő Turisztikai Központot. Eddig nem történt meghibásodás, így erre is (az első évet kihagyva) 5 évenként számítottunk 20.000 Ft karbantartási költséget. Továbbá kiadásként elszámolhatunk még 3 havonta 15.000 Ft-ot (5000 Ft/hó, 60.000 Ft/év) a napelemek tisztítására. 2015-ben épült, így a gyümölcsházához hasonlóan csak 1 év adatai állnak rendelkezésre. Jelenleg 2 alkalmazottat foglalkoztat, ugyanis ez volt az egyik pályázási feltétel. Azonban a jövőben várhatóan megnő a foglalkoztatottak száma és a központ által ellátott funkciók száma is, hiszen Nagypáli vezetősége a turizmus fellendítésén is folyamatosan dolgozik. Emiatt évenkénti 5% fogyasztás-növekedést becsültünk. Ezen adatokkal dolgozva a nettó jelenérték 2.579.207 Ft, tehát megtérül a beruházás. A belső megtérülési ráta számítása során azt az eredményt kaptuk, hogy a 8. évben éri el a 3,25%-os kamatláb szerint számított diszkontált folyó pénzáramok $(C_t/(1+r)^t)$ összege a befektetett 2.732.000 Ft-ot (C0). Tehát 8 év alatt térül meg a beruházás, ami azt jelenti, hogy az azt következő 7 év haszna (2.281.160 Ft) teljes mértékben profitként értelmezhető. Megvizsgáltuk továbbá azt is, hogy mennyi lenne a nettó jelenérték, ha teljes mértékben önerőből vásárolják és üzemeltetik a napelemeket. Ebben az esetben az NPV= - 1.518.793 Ft, azaz nem térül meg 15 év alatt a beruházás. A belső megtérülési kamatláb (IRR) számításakor azt is megtudtuk, hogy még 0,1%-os kamatlábat feltételezve sem térülne meg támogatás nélkül.

Következtetések

Következtetésként elmondhatjuk, hogy kizárólag állami támogatás mellett érdemes belevágni megújuló energiafelhasználást biztosító beruházásokba települési szinten. A napelemes rendszerek esetében az üzemeltetés költségei meglehetősen alacsonyak, a bevételek azonban kiemelkedőek. Amellett, hogy az elfogyasztott energia árát megtakarítjuk, a fennmaradó megtermelt energiamennyiséget az E-ON megvásárolja. Jelenleg az utóbbi ára jóval alacsonyabb, így mindenképpen érdemes olyan egységet ellátni napelemek által termelt energiával, ami javarészt fel tudja használni azt. A példaként szolgáló gyümölcsházat ellátó napelem-park pozitív nettó jelenértékkel rendelkező beruházás volt, hiszen 0% önerővel tudták megépíteni. A Turisztikai központ napelemekkel való felszerelésére 60%-os támogatást nyertek, ami mellett szintén érdemes volt belevágni a projektbe. Azonban a két beruházás közül egyik sem térülne meg az adott 15 év alatt, ha azok bekerülési értékét is teljes mértékben az önkormányzatnak kellett volna kifizetni.

Összefoglalás

A különböző szakirodalmak áttekintése után bizonyossá válik, hogy Magyarország lemaradásban van az alternatív energiák felhasználást tekintve. Azonban napjainkban egyre inkább terjed azok népszerűsége világszerte, főként a napelemek és napkollektorok esetében. Az ez által okozott kínálatnövekedés árcsökkenést idézett elő a napelemek piacán, így az elmúlt években már hazánk is elkezdett nyitni a napenergia felhasználása felé. Nyilvánvaló, hogy több szempont szerint is érdemes egy települési önkormányzatnak alternatív energiaforrásokat felhasználni – erre remek példa az 500 fős település, Nagypáli. Természeti környezetére, a település társadalmi életére, gazdasági és szociális helyzetére, megítélésére egyértelműen jótékony hatással van, a fent említett beruházások elemzése pedig bizonyítja, hogy „csak” pénzügyileg vizsgálva is érdemes belevágni az ilyen projektekbe, ha van lehetőség elnyerni rá állami, európai uniós, vagy LEADER támogatást. Azonban az is kiderült, hogy jelen helyzetben még támogatás nélkül nem éri meg beruházni napelemes berendezésekbe. A további kínálatnövekedés és az energiaárak várható emelkedése mellett azonban előre láthatóan növekedni fog Magyarországon is a beruházási kedv az alternatív energia felhasználására irányulóan.

Kulcsszavak: megújuló energia-felhasználás, megtérülés, napelem, vidékfejlesztés

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozunk a Pannon Egyetem Georgikon Karának, hogy lehetőséget biztosított a kutatás megvalósítására.

Köszönet Köcse Tibornak és Rózsás Miklósnak is, hogy nyitottan és támogatóan fogadták kérdéseinket.

Továbbá köszönetet mondunk az Emberi Erőforrások Minisztériumának, a kutatás támogatásáért. Jelen dolgozat Az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-16-1.-I. kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

Irodalom

Internet 1.: <http://megujulok-maskent.blog.hu/2013/04/07/megerianapelem>

2017. 08. 27.

Internet 2.: <https://www.villanylap.hu/lapszamok/2014/oktober/3305-a-napelemes-rendszereknel-elofordulo-hibak-tipusai>

2017. 08. 25.

Internet 3.: http://www.eon.hu/Aram_informaciok_arak

2017. 09. 01.

Farsang L. (1992): Kispáli is, Nagypáli is fiatalodni akar, Zalai Új Hírek, 1992, május 27, 12. o.

Zala Megyei Fejlesztési Kht (2007): Best Practice – A megújuló energiaforrások legjobb gyakorlatainak gyűjteménye, 5-6. o.

Nagypáli Község Önkormányzata, Nagypáli múltja, jelene és jövője, 2006, 25. o.

Belügyminisztérium (2011): Településfejlesztési füzetek 29. Települések az energia-önellátás útján, Patkós Stúdió, 2011.

Nemzeti Fejlesztési Minisztérium (2010): Magyarország Megújuló Energia Hasznosítási Cselekvési Terve, 2010–2020

Országos Atomenergia Hivatal (2011): Az atomenergia részesedése a villamosenergia-termelésben Magyarországon 2009-ben

Jordan D.C., Wohlgemuth J.H., Kurtz S.R.: Technology and Climate Trends in PV Module Degradation, Conference Paper, Presented at the 27th European Photovoltaic Solar Energy Conference and Exhibition Frankfurt, Germany September 24-28, 2012.

Wohlgemuth J. H.: Long Term Photovoltaic Module Reliability, NREL/CD-520-33586, 2003, pp. 179-182.

Sass E.: Leitfaden Photovoltaik, Das große Betreiber-Handbuch, ISBN: 9783848270590, 2012, p. 312.

Hegedűsné dr. Baranyai Nóra, Dávid Veronika: Két Zala megyei település fejlődésének alakulása a XXI. században, 2016

Zsiborács, H. – Pályi, B. – Pintér, G. – Popp, J. – Balogh, P. – Gabnai, Z. – Pető, K. – Farkas, I. – Baranyai, N.H. – Bai, A. (2016): Technical-economic study of cooled crystalline solar modules. Solar Energy, 140, 227-235. p.

Államadósság Kezelő Központ ZRt. 2017: Nyilvános ajánlattétel Magyar Államkötvények forgalomba hozataláról

Investigating the return on investment in renewable energy through an example settlement in Zala county

Abstract

Unlike the average Hungarian settlements, in Nagypáli the use of renewable energies gives the engine of development. The leaders of Nagypáli wanted to exploit the potential of renewable energies, and since then the settlement has been developing dynamically from the economic, social and infrastructural point of view. One of our earlier studies investigated the degree of change in these areas, with different methods. After this we consider it important to test the return on investment in alternative energy use. We can also get information about the specific amount of money. Development began with the installation of solar cells and solar collectors in the settlement, today they have got an EcoCenter and an energy willow-plantation.

In the framework of this research we also write down the return on time and money of these investments.

TÉRBELI SAJÁTOSSÁGOK A REGIONÁLIS KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPAI KONVERGENCIA-FOLYAMATOKBAN

EGRI Zoltán

¹ Szent István Egyetem Agrár- és Gazdaságtudományi Kar Tessedik Campus, 5540 Szarvas, Szabadság u. 1-3., egri.zoltan@gk.szie.hu

Bevezetés

A régiók közötti felzárkózás (konvergencia) az Európai Unió politikai céljainak egyike. Tanulmányunkban ezen jelenség területi sajátosságait vesszük górcső alá az általunk definiált közép- és kelet-európai térségben, regionális megközelítésben. Alapvető célunk a gazdasági és a társadalmi felzárkózás általános és térbeli viszonyainak feltárása. Elemzésünk módszertanát az abszolút konvergencia-vizsgálat jelenti, kiegészítve a spaciális sajátosságokkal (szomszédsági relációk). A kutatási fő kérdése arra irányul, hogy miként érvényesül a vizsgált térségben a konvergencia, ill. hogyan járulnak hozzá a térbeli interakciók a felzárkózáshoz?

Irodalmi áttekintés

Oblath és Szörfi (2008) tanulmánya szerint az EU újabb tagországai gazdasági fejlettségének a régebbi tagokhoz való közeledése okkal kelt széleskörű érdeklődést, hiszen az EU-hoz való csatlakozás eredménye kellene, hogy legyen a gazdasági felzárkózás vagy más néven konvergencia. A konvergencia-folyamatok bemutatására Kotosz (2016) hármas kategóriát alkalmazott. *Abszolút konvergenciáról* beszélhetünk, ha az alacsonyabb fejlettségű tervek a fejlettebbekhez tartanak bármiféle egyéb befolyásoló tényezőtől függetlenül, az egyes területi egységek azonos egyensúlyi állapothoz tartanak. *Feltételes konvergencia* esetén az egyensúlyi állapot elérése egyéb kontrollváltozókhoz köthető, az egyes térségek közötti eltérések állandóak lehetnek. A *klubkonvergencia* pedig azt jelenti, hogy a területi egységek csoport- vagy klubspecifikus egyensúlyi állapothoz tartanak. A konvergencia-folyamatokat az egyes csoportra vonatkozó kezdeti feltételek határozzák meg.

A konvergencia-vizsgálatok mind a bevont területi egységek, mind a módszertan, mind a függő változók tekintetében igen változatosnak tekinthetők, lásd pl. Rey-Montouri 1999, Oblath-Szörfi 2008, Szendi 2014, Goecke-Hüther 2016, Kotosz 2016, Yang et al. 2016 munkáit. Emellett a konvergencia-elemzésekben a térbeliség szerepe is egyértelműen felértékelődik (Rey-Montouri 1999, Czaller 2016, Benedek-Kocziszky 2017).

Anyag és módszer

Vojinovic et al. (2009) alapján a keresztmetszeti adatokon elvégzett abszolút (β -) konvergencia hipotézis vizsgálata az alábbi regressziós egyenlet alapján történik meg:

$$\frac{1}{T} \log \frac{y_{i,T}}{y_{i,0}} = \beta_0 + \beta_1 \log y_{i,0} + \varepsilon_i,$$

ahol $\log y_T$ és a $\log y_0$ a felzárkózás jelenségét indikáló mutató természetes alapú logaritmusai i térségben az első és az utolsó megfigyelt évben; β_0 a konstans, ε_i a hibaterm, T a megfigyelés idejét jelzi.

Az alábbi képlet segítségével becsülhető meg a β koefficiens, amely a konvergencia sebességét, az éves átlagos felzárkózási ütemet mutatja meg.

$$\beta = -\frac{1}{T} \ln(1 + \beta T)$$

Ezen érték segítségével a felzárkózás felezési ideje is meghatározható, vagyis az, hogy a vizsgált térségen belüli teljes felzárkózás irányába tartó út feléhez mennyi idő szükséges a konvergencia ütem változatlanlansága mellett (felezési idő $= \ln 2 / \beta$). (Oblath-Szörfi, 2008)

A teljesítménybeli felzárkózás elemzését kiegészítjük függő változóink egyenlőtlenségeinek vizsgálatával. Arra kívánunk rámutatni, hogy a béta-konvergencia (a területi) különbségek csökkenésével (ekkor beszélünk szigma-konvergenciáról), stagnálásával, vagy éppen a növekedésével jár együtt. A szakirodalom egy része (Barro-Sala-i Martín 1990, Oblath-Szörfi 2008, Tóth 2016) szerint a béta- és a szigma-konvergencia kapcsolatban áll egymással, a béta-konvergencia megléte szükséges, de nem elégséges feltétele a szigma-konvergenciának. Quah (1993) ugyanakkor kimutatta, hogy a szigma konvergencia megvalósulhat béta-konvergencia nélkül is. Mivel a β -konvergencia vizsgálatok hagyományosan nem veszik figyelembe a területiséget (Kotosz 2016), ezért a legkisebb négyzetek módszere regresszió mellett a térbeli hiba, a térbeli késleltetés és a térbeli súlyozott legkisebb négyzetek modelleket alkalmazunk. (Anselin 2005, Kelejian-Prucha 2010, Chasco 2013)

A vizsgálatokhoz szükséges alapadatokat az Eurostat szolgáltatta. A gazdasági fejlettség mellett (GDP/fő, vásárlóerő-paritáson, ill. euróban) a társadalmi fejlettség egyik mutatóját (humán fejlődés indexe, HDI) is bevontuk elemzéseinkbe. A regionális jólétet kifejező HDI-t négy mutató alkotja: az egy főre jutó háztartási jövedelem, a csak alapfokú végzettséggel rendelkezők aránya, a felsőfokú képzettségűek aránya, ill. a születéskor várható élettartam (Bubbico-Dijkstra, 2011). Az indexszerkesztés módszertani sajátosságait Bubbico-Dijkstra (2011) közli, ezt kiegészítettük a szélsőértékek alkalmazásával (lásd Trabold-Nübler, 1991). Vizsgálatainkat a 2004-2014 közötti időszakra végeztük el. A megfigyelés terét az általunk definiált Közép- és Kelet-Európa jelenti, amely a visegrádi országokból, Szlovéniából, Romániából, Bulgáriából, Németországból és Ausztriából áll, és

azok NUTS2 régióit tartalmazza. Utóbbi két ország bevonását azért tartottuk fontosnak, mert ezek jelentik az új tagállamok számára a gravitációs központokat, ők a fő gazdasági és pénzügyi partnerek (Kőrösi, 2015).

Eredmények és értékelésük

A közép- és kelet-európai régiókat mind a HDI, mind azok alkotórészei, mind pedig a gazdasági teljesítmény vonatkozásában jellemezte az abszolút β -konvergencia a vizsgált 10 alatt. (1. táblázat) Vagyis az alacsonyabb fejlettségi szinten lévő régiók magasabb növekedési ütemmel bírnak, ill. vica versa. Viszont az összefüggések erőssége jelentősen szóródik (47,6 és 90,62 százalék között), az alsó értéket a képzettségi index képviseli, míg a legszorosabb regressziós kapcsolat a jóléti indexet (HDI) jellemzi. A regressziós béta koefficiensek, ill. az azokból kiszámítható éves átlagos felzárkózási ütemek közepesnek, ill. gyorsnak tekinthetők.

A HDI kimagasló felzárkózási ütemmel bír (5,6%), meghaladva az összes többi mutatót, míg a vásárlóerő-paritáson mért egy főre jutó GDP nem éri el az évenkénti két százalékot.

1. táblázat. A felzárkózás (abszolút β -konvergencia) globális statisztikái

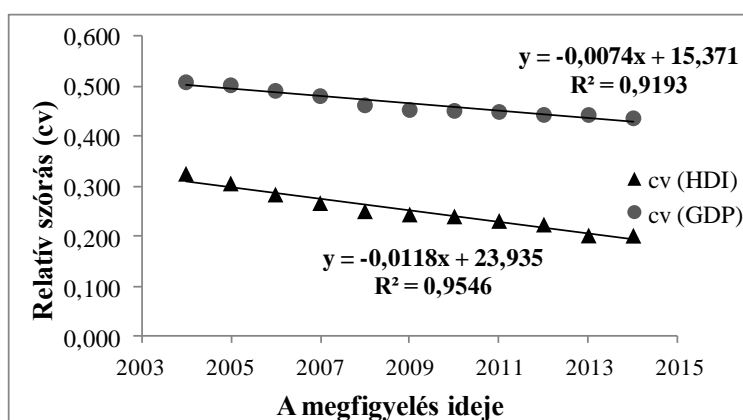
Table 1. Global statistics of the absolute (β -) convergence

(1) regression β coefficients, (2) R squared, (3) Average convergence rate (%), (4) half-life convergence (ys)

Megjegyzés: a táblázat első két oszlopa a kezdeti fejlettségi szint (2004) és a megfigyelési időszakban (2004-2014) jellemző növekedési ütem lineáris regressziós egyenletének bizonyos paramétereit közli. A regressziós egyenlet β és konstans tagjai szignifikánsak ($p < 0,01$ mellett) (Lásd később.).

	Regressziós β koefficiens	R ²	Átlagos felzárkózási ütem (%)	Felezési idő (év)	felezési ideje
A HDI					
12,4 év, a					
HDI	-0,0442	90,62	5,58	12,37	
GDP (PPS)	-0,0177	48,90	1,95	35,38	
GDP (EUR)	-0,0209	48,38	2,36	29,24	
Jövedelem	-0,0313	69,95	3,75	18,40	
Képzettség	-0,0344	47,60	4,22	16,35	
Várható élettartam	-0,0288	78,49	3,39	20,35	

legalacsonyabb felzárkózási ütemmel bíró GDP/fő (PPS) mutatóé igen magas, 35,4 év. Itt hívjuk fel a figyelmet arra, hogy a HDI esetében az azt alkotó részindexek regressziós béta koefficiensei, determinációs együtthatói, felzárkózási ütemei, ill. felezési idejei sem haladják meg az összesített jóléti index ugyanazon értékeit.

1. ábra. Szigma konvergencia a GDP/fő (PPS) és a HDI alapján Közép- és Kelet-Európában

Figure 1. Sigma convergence by the GDP/capita (PPS) and HDI in Central and Eastern Europe

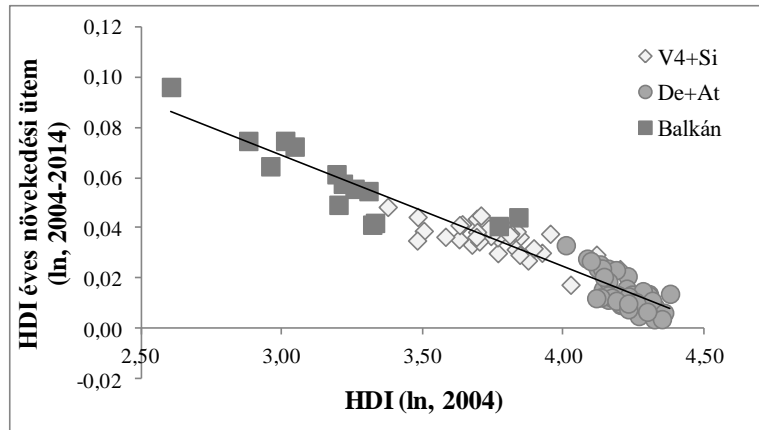
(1) x-axis: The period of examination, (2) y-axis: Coefficient of variation (CV)

Vagyis nem jelenthető ki, hogy egy mutatónak köszönhető a komplex mutató szerinti felzárkózás (pl. a jövedelemnek), az inkább a részindexek által kifejezett jelenségek interferenciájának, egymást erősítő kapcsolatainak tulajdonítható be².

A regionális fejlettséget a továbbiakban két mutatóra redukáljuk. Az európai kohéziós politika miatt a vásárlóerő-paritáson számolt GDP/fő-t alkalmazzuk, emellett a HDI-t, mint alternatív indikátort vonjuk be. Az 1. ábrán a relatív szórás (variációs koefficiens, coefficient of variation, cv) segítségével mutatjuk be a gazdasági fejlettség és a HDI variabilitását a vizsgált időszakában. Mindkét mutató esetében megfigyelhető a csökkenő szóródás, vagyis a területi egyenlőtlenségek csökkenése. Ezt az egyes mutatók évenkénti variációs koefficienseire illesztett lineáris regressziós függvények is megerősítik: a regressziós béták negatív előjellel bírnak, míg a determináció erősségét jelző R²-ek igen erős összefüggésről tanúskodnak. A gazdasági teljesítmény jóval nagyobb térbeli heterogenitással bír a vizsgált időszakban, mint a HDI.

A felzárkózás "durva" területi sajátosságait elsőként az 1. és a 2. ábrán illusztráljuk. Ezeken a HDI és a GDP/fő β -konvergencia folyamatát mutatjuk be ország-csoportonkénti megoszlásban.

² Ezt jelzik a páronkénti (Pearson-féle) korrelációs együtthatók értékei is. Jövedelemnövekedés - várható élettartam-növekedés: +0,740; jövedelemnövekedés - képzettségi szint-növekedés: +0,431; képzettségi szint-növekedés - várható élettartam-növekedés: +0,587. A kezdeti értékekre vonatkozó összefüggések a következők: jövedelem - várható élettartam: +0,947; jövedelem - képzettségi szint: +0,705; képzettségi szint - várható élettartam: +0,734. A fenti kapcsolatok szignifikánsnak tekinthetők ($p < 0,01$).

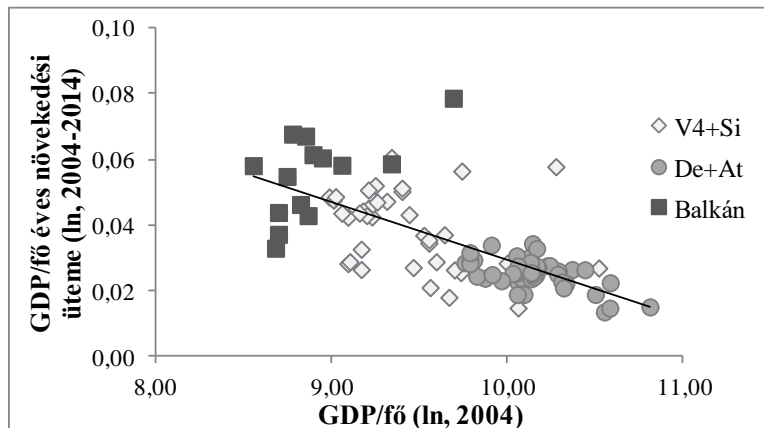

2. ábra. A HDI konvergencia területi vonatkozásai

Figure 2. Spatial features of the HDI convergence

(1) x-axis: HDI (ln, 2004), (2) y-axis: Average growth rate of HDI (ln, 2004-2014)

Az ábrákon egyértelműen megnyilvánul a nagytérségi elkülönülés: Németország és Ausztria régióiban a legmagasabb a kezdeti fejlettségi szint, a növekedési ütem viszont a legalacsonyabb; közepes a kezdeti jólét és GDP, ill. közepes növekedési szint a Szlovéniával kiegészített V4-ekben figyelhető meg, míg a legkisebb fejlettség és a legnagyobb növekedési ütem Románia és Bulgária régióit jellemzi.

3. ábra. A GDP/fő felzárkózási összefüggései nagytérségeket

Figure 3. The convergence relations of GDP/capita by country-groups

(1) x-axis: GDP/capita (ln), (2) y-axis: Average growth rate of GDP/capita (ln, 2004-2014)

Az ország-csoportonkénti elkülönülés egyértelműen utal a területi összefüggések fontosságára a felzárkózás folyamatában. Ezt kiegészítve az 2. és 3. táblázatban közöljük a térbeli jegyekkel kiegészített regressziós modellek eredményeit.

2. táblázat. A HDI abszolút konvergenciájának térbeli regressziói

	OLS	ML SEM	SWLS (HET)
konstans	0,201*** (35,336)	0,185*** (21,291)	0,187*** (12,793)
HDI (ln, 2004)	-0,044*** (-30,447)	-0,040** (-18,354)	-0,040*** (-11,149)
lambda	-	0,737*** (9,882)	0,741*** (8,022)
R-squared	0,905	0,947	0,906
Log likelihood	370,069	390,591	-
Akaike info criterion	-736,137	-777,183	-
Breusch-Pagan test	4,002**	24,054***	-
Wald-test	-	97,654	-
Likelihood Ratio Test	-	41,046***	-

Lagrange Multiplier (error)	44,760***	-	-
Lagrange Multiplier (lag)	23,793***	-	-
Moran I (res.)	0,455***	-0,016	-

Table 2. Spatial regressions of the HDI's absolute convergence

(1) Ordinary Least Squares regression, (2) Maximum Likelihood regression, Spatial Error Model, (3) Spatially Weighted Least Squares regression

Megjegyzés: *** szignifikáns 0,01 szinten, ** szignifikáns 0,05 szinten. A térbeli súlymátrix a bástya-szomszédságon alapul. Zárójelben a t- és z-score értékek láthatók.

A HDI esetében (2. táblázat) a térbeli modellek közül - a Lagrange multiplikátor teszt alapján - a térbeli hiba használata indokolt. Ugyanakkor a hibatagok varianciája nem tekinthető állandónak, emiatt az általános momentumok módszerével becsültük meg a regressziós paramétereket, a Kelejian–Prucha által javasolt KP–HET-módszerrel. Az, hogy a hagyományos β -konvergencia nem veszi figyelembe a térbeliséget, mi sem bizonyítja jobban, mint a hagyományos OLS modell hibatagjain elvégzett területi autokorrelációs teszt értéke (Moran I). Mind a térbeli hiba, mind pedig a térbeli súlyozott legkisebb négyzetek módszerekben a területiség hangsúlyosan jelenik meg, indikálva a felzárkózásban megfigyelhető szomszédsági relációkat. Vagyis a konvergencia nemcsak a kezdeti állapot függvénye, a szomszéd régiókban lejátszódó tevékenységek is befolyásolják azt. A térbeliség beemelésével a felzárkózás üteme is változik, a korábbi 5,6%-ról 5,1%-ra csökken le. Az eredményekkel ugyanakkor óvatosan szükséges bánni, a térbeli hiba-modell alkalmazása nem mindig utal a tényleges szomszédság kapcsolatokra, interakciókra, elképzelhető, hogy egy kihagyott változó okozza ezen jelenséget.

3. táblázat. Térbeli jegyekkel bővített abszolút konvergencia a GDP/fő (PPS) esetén

	OLS	ML SLM
konstans	0,206*** (11,503)	0,059*** (3,259)
GDP/fő (ln, 2004)	-0,018*** (-9,586)	-0,005*** (-2,999)
W	-	0,728*** (10,240)
R-squared	0,489	0,704
Log likelihood	313,561	333,128
Akaike info criterion	-623,121	-660,256
Breusch-Pagan test	5,073**	6,058*
Wald-test	-	104,858
Likelihood Ratio Test	-	39,135***
Lagrange Multiplier (lag)	27,957***	-
Lagrange Multiplier (error)	9,223***	-
Moran I (res.)	0,207***	-0,020

Table 3. Absolute convergence with spatial features at the case of GDP/capita (PPS)

(1) Ordinary Least Squares regression, (2) Maximum Likelihood regression, Spatial Lag Model

Megjegyzés: *** szignifikáns 0,01 szinten, ** szignifikáns 0,05 szinten. A térbeli súlymátrix a bástya-szomszédságon alapul. Zárójelben a t- és z-score értékek láthatók.

Az egy főre jutó GDP regressziója (3. táblázat) a térben késleltetett függő változó beemelésével mutatkozik megfelelő modellnek, kifejezve az ún. térbeli túlsorduló (spillover) hatások (pl. tudás, munkaerő. inputok, stb.) jelenlétét. Vagyis a területiség itt is tetten érhető, mégpedig igen jelentős hatással. (Szintén érdemes megfigyelni a Moran I értéket az OLS regresszióánál.) Erre reagálnak az új modell magyarázóerejét jelző mutatók is, a térbeli modell egyértelműen jobb illeszkedést mutat. Ugyanakkor a felzárkózási ütem jelentős csökkenését tapasztalhatjuk a szomszédsági összefüggések regresszióba vonásával, 1,95%-ról 0,5%-ra esik vissza az éves konvergencia. Megjegyezzük, hogy ezen modell is fenntartásokkal kezelendő, a hibatagok varianciája nem tekinthető konstansnak. Instrumentumok alkalmazásával a térbeli kétlépcsős legkisebb négyzetek módszere nyújthat megoldást ezen problémára.

Következtetések

A vizsgált közép- és kelet-európai régiókban a feltételek nélküli (abszolút) konvergencia egyértelműen megfigyelhető, ennek erőssége ugyanakkor fejlettségi indikátoronként eltérő. A térbeliséget, a területi autokorrelációt figyelembe nem vevő modellek kétséget kizáróan téves specifikációval bírnak. Vizsgálataink - még ha nem is tekinthetők diagnosztikai szempontból teljes mértékben korrektnek - rámutatnak a spaciális jelenségek (térbeli túlsordulások) fontosságára a vizsgált térségben.

Összefoglalás

Dolgozatunkban a kelet- és közép-európai NUTS2 régiók gazdasági és jóléti teljesítményének felzárkózását vizsgáltuk meg 2004 és 2014 között. Mind a hagyományos, mind a térbeli vizsgálatok megerősítik az abszolút konvergencia hipotézisét, vagyis a kevésbé fejlett térségek a fejlettekhez tartanak, minden egyéb feltételtől függetlenül. A térbeliség aktív szereplőként járul hozzá a térbeli növekedéshez mindkét fejlettségi mutató esetében. A gazdasági teljesítmény (GDP/fő) tekintetében a szomszédsági hatások erőteljesebben befolyásolják a felzárkózást, a humán fejlődés indexénél pedig a gyorsabb konvergencia-ütem emelhető ki függetlenül a területiség beemelésétől. Felhívjuk a figyelmet arra, hogy a matematikai-statisztikai elemzések ugyan szignifikáns összefüggéseket eredményeztek, a tényleges spillover hatások részletes elemzése javasolt a vizsgált jelenség relációjában.

A térségbeli konvergencia vizsgálatára további vizsgálatok szükségesek. Egyrészt a regionális növekedés globális és lokális autokorrelációs elemzése elengedhetetlen, annak érdekében, hogy a főbb gócpontok beazonosításra kerüljenek. Ezen kívül - habár alacsony elemszám jellemző - indokolt lenne a lokális felzárkózás sajátosságait is ismertetni, pl. területi súlyozású regresszióval. Ugyan a vizsgálat időszaka viszonylag rövidnek tekinthető, célszerű lehet megosztani a megfigyelés időszakát a gazdasági válság kezdetének figyelembevételével.

Kulcsszavak: abszolút konvergencia, szigma konvergencia, térbeli regresszió, regionális növekedés

Köszönetnyilvánítás

„AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA ÚNKP-17-4 KÓDSZÁMÚ ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT”

Irodalom

- Berzsényi Z.–Dang, Q. L.: 2004. Kukorica- (Zeamays L.) hibridek növényszám-reakciójának vizsgálata Anselin L.: 2005. Exploring Spatial Data with GeoDaTM: A Workbook Center for Spatially. Integrated Social Science, Spatial Analysis Laboratory Department of Geography, University of Illinois, Urbana-Champaign. <http://www.csiss.org/clearinghouse/GeoDa/geodaworkbook.pdf>
- Barro R.J. - Sala-i-Martin X.: 1990. Economic Growth and Convergence across the United States. National Bureau of Economic Research. Working Paper Nr. 3419. Cambridge.
- Benedek J. - Kocziszky Gy.: 2017. Területi polarizáció és konvergencia a visegrádi országokban. Magyar tudomány. 178. 3: 261-272.
- Bubbico R.L. - Dijkstra L.: 2011. The European regional Human Development and Human Poverty Indices. Regional Focus.
- Chasco C.: 2013. GeoDaSpace: a resource for teaching spatial regression models. https://www.researchgate.net/publication/256373609_GeoDaSpace_a_resource_for_teaching_spatial_regression_models.
- Czaller L.: 2016. Agglomeráció, regionális növekedés és konvergencia. Területi Statisztika. 56. 3: 275–300.
- Goecke H. - Hüther M.: 2016. Regional Convergence in Europe. Intereconomics Review of European Economic Policy. 3: 165-171.
- Kelejian H.H. - Prucha I.R.:2010. Specification and estimation of spatial autoregressive models with autoregressive and heteroskedastic disturbances. Journal of Econometrics. 157. 1: 53–67.
- Kotosz B.: 2016. A konvergencia területisége és lokális szintű mérése: elméleti áttekintés. Területi Statisztika. 56. 2: 139–157.
- Körösi I.: 2015. Kelet-Közép-Európa felzárkózásának lehetősége és kilátásai az Európai Unióban. http://real.mtak.hu/34174/1/Korosi_Kelet_Kozep_Europa...u.pdf
- Oblath G. - Szörfi B.: 2008. Makrogazdasági konvergencia az EU új tagországaiban. [in. Kolosi T., Tóth, I.Gy. (szerk.) Társadalmi riport 2008. Tárki, Budapest, 204-255.
- Quah D.T.: 1993. Galton's Fallacy and Test of the Convergence Hypothesis. Scandinavian Journal of Economics. 95. 4: 427-443.
- Rey, S. J. – Montouri, B. D.: 1999. US Regional Income Convergence: A Spatial Economic Perspective. Regional Studies. 33. 2: 143–156.
- Szendi D.: 2014. The convergence analysis of the global HDI with special regards on club-convergence. Conference Paper.
- Tóth Zs.: 2016. Konvergenciavizsgálatok az Európai Unióban - A visegrádi négyek felzárkózásának értékelése kiterjesztett konvergencia-index alkalmazásával. Pannon Egyetem Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola, Keszthely.
- Trabold-Nübler, H.: 1991. The Human Development Index - A New Development Indicator? Intereconomics. 15: 236-243.
- Vojinović B. - Acharya S.; Próchniak M.: 2009. Convergence Analysis Among the Ten European Transition Economies. Hitotsubashi Journal of Economics. 50. 2: 17-35.
- Yang F. - Pan S. - Yao X.: 2016. Regional Convergence and Sustainable Development in China. Sustainability. 8: 1-15.

Spatial features in the Convergence Process of Central and Eastern Europe

Convergence among regions is one of the political objectives of the European Union. In our study we have studied the territorial features of this phenomenon in the Eastern and Central European macroregion by regional approach. Our basic goal is to explore the general and spatial relationships of the economic and social convergence. The methodology of our analysis is the absolute convergence test complemented by the spatial features (neighborhood relations). The main question of research focuses on whether the convergence is predominant in the examined region? How do spatial interactions contribute the catch-up?

Keywords: absolute convergence, sigma convergence, spatial regression, regional growth

A VÁLLALKOZÁSI TEVÉKENYSÉG KOCKÁZATÁNAK CSÖKKENTÉSE CONTROLLING ESZKÖZÖKKEL

LAKATOS Vilmos

Neumann János Egyetem Gazdálkodási Kar Szolnok Tiszaligeti sétány 14. lakatosv@szolf.hu

Bevezetés

A tanulmány egy több éve folyó kutatási téma 2015-2016 éves adatgyűjtésre alapozott folytatása. Kérdőíves feldolgozás keretében összesen 53 mikró-, kis- és középvállalkozás tervezési-vállalkozásvezetési sajátosságait mértem fel. A vállalkozók nagy aránya törekszik a tevékenységének kockázatcsökkentésére, amelynek eszközeiként több általuk is ismert, de önállóan már csak kis mértékben alkalmazott módszert emlitenek. A kockázatcsökkentő tevékenységek teljes mértékben összekapcsolhatók a még mindig sok cégvezetőnek idegenként ható „kontrolling” szemlélettel és módszerekkel, amelyek bevezetése és alkalmazása viszonylag rövid időtávon belül kézzel fogható eredményekkel szolgál a vállalkozások döntéshozói számára. A tanulmányban bemutatásra kerülnek a vizsgálatba vont kkv-k méret, tevékenységi kör, pénzügyi folyamat jellemzői, tervezési sajátosságai, a beszállítók és vevők értékelési gyakorlata.

A KKV-k szerepe a nemzetgazdaságban

A KSH 2016 novemberi elemzése három éve vonatkozóan hasonlítja össze a KKV-k jellemzőit elsődlegesen területi-régiós megoszlásuk alapján. A tanulmányban a KSH a „valódi KKV-k” meghatározására törekedett, azaz nem feltétlenül az Eurostat kritériumok alapján kategorizálta a vállalkozásokat, hanem úgy kívánta kialakítani a KKV-k fogalmi körét, hogy az abba tartozó vállalkozások valóban kis, független/önálló szervezetek essenek ebbe a körbe (pl. a létszám, árbevétel és mérleg főösszeg mellett az „önállósági kritériumok”: állami illetve külföldi tulajdonlás részaránya is figyelembe vételre került).

A működő kis- és középvállalkozásokat erőteljes területi koncentráció jellemzi. Közép-Magyarország súlya kiemelkedő, tizből 4 szervezet itt található, a többi régió részesedése 8,0–11,4% között mozgott 2013 és 2015 között.

2013-ban a működő kkv-k 62,9%-a társas, 37,1%-a egyéni formában tevékenykedett, míg 2014-ben a társas és nonprofit gazdasági társaság együttes aránya 60,9, az egyéniek aránya 39,1% volt. 2015-ben az egyéni vállalkozások részaránya tovább nőtt (43,6%), a társas vállalkozásoké csökkent (56,3%), a nonprofit gazdasági társaságoké pedig 0,1% volt. A Budapestet is magába foglaló Közép-Magyarország kivételével az egyéni vállalkozások aránya mindhárom évben minden régióban felülmúlta az országos átlagot. Közép-Magyarországon – a fővárosi koncentráció miatt – a társas vállalkozások aránya kiemelkedő: 2013-ban és 2014-ben meghaladta a 75%-ot, és 2015-ben is közel 70%-os volt, míg a többi régióban az egyéni és társas vállalkozások aránya kiegyenlítettebb. (KSH, 2016).

Ágazati jellemzők tekintetében a mezőgazdaság kivételével minden ágazatban a közép-magyarországi székhelyű szervezetek vannak többségben, dominanciájuk főként a szolgáltatások területén, ezen belül is az információ, kommunikáció, az ingatlanügyletek, a szakmai, tudományos, műszaki tevékenység, illetve a művészet, szórakoztatás, szabad idő esetében kiemelkedő. A mezőgazdasági tevékenységet folytató cégek aránya Észak-Alföldön mindhárom vizsgált évben meghaladta és Dél-Alföldön is majdnem elérte a 20%-ot.

Az árbevételt illetően a kis- és középvállalkozások együttesen 2013-ban 34,0 ezer milliárd, 2014-ben 36,3 ezer milliárd, 2015-ben 37,9 ezer milliárd forintnyi árbevételt realizáltak Magyarországon. Az emelkedő árbevétel tömeg ellenére 2013 és 2015 között a kkv-k részesedése a teljes vállalkozási szektor által elért értékből kismértékben, 43,2%-ról 42,4%-ra csökkent. Annak ellenére, hogy a szervezetek túlnyomó többségét a kkv-k alkotják, részesedésük az árbevételből régióként számottevően különbözött. Dél-Dunántúlon és a két alföldi régióban mindhárom vizsgált évben 52,3–60,6% közötti volt a kkv-k árbevétel aránya a teljes vállalkozói kör árbevételéhez viszonyítva. Ugyanez az arány Közép-Dunántúl esetében mindössze 33,8–35,3% volt. (KSH, 2016).

Az utóbbi időszak gazdasági kutatásai, illetve a vállalkozások gazdasági tevékenységeinek elemzése során a közgazdászok arra figyeltek fel, hogy a kkv szektoron belül – mintegy 10%-os arányban – dinamikus fejlődő vállalkozások jelentek meg. Ezek a vállalkozások arra képesek, hogy a növekedési ütemük 3-5 éves időszak alatt meghaladja akár az évi 20%-ot is. Ezeket a vállalkozásokat a szakirodalom gazella típusú vállalkozásoknak nevezi. A jövőben fontos kérdés a gazella típusú vállalkozások részarányának növelése a kkv szektoron belül, mivel így a kkv-ék, a gazellák, illetve a kkv szektor a tartós és fenntartható növekedési pályára állhat.

A gazellává válást magyarázó tényezők elemzése lényeges gazdaságpolitikai szempontból, hiszen ez alapján azonosítható a potenciális gazellák csoportja. A gyors növekedést magyarázó tényezők elemzése segít annak megértésében is, hogy milyen tényezők akadályozzák más vállalatok gyors növekedését. (Békési és Muraközy, 2012- Csikány-Takács, 2015).

Kockázatok – menedzsmenti módszerek

Kockázattípusok a vállalkozásokban

A vállalkozások méretüktől és tevékenységi körüktől függetlenül folyamatos kockázatvállalással jellemezhetők, ugyanis már maga a tevékenység általános megnevezése - vállalkozás- jelzi, hogy tudatosan vállalnak olyan folyamatokat, amelyek a jövőbeni kifizetésüket illetően bizonytalansággal, ezáltal kockázattal rendelkeznek.

A menedzsment megítélésében a kockázat egy szubjektív fogalom. Sok menedzser szerint egy vállalat vagy szervezet igazából csak közvetíti a kockázatot. A kockázat fogalmára nincs egységesen elfogadott definíció, értelmezésére sok-sok példát találhatunk. (Bárczi-Szabó-Zéman, 2014)

- A kockázat a várt és a bekövetkező valóság eltérésből adódik. Más megfogalmazásban a kockázat azt a bizonytalanságot takarja, amely abban rejlik, hogy a befektetett pénz mennyivel nő vagy csökken a befektetés lezárulásának időpontjára vonatkoztatva (Brealey-Myers, 2005., Borszéki, 2006. in Bárczi-Szabó-Zéman, 2014).
- Valamely esemény bekövetkezési valószínűsége, amely a vállalat stratégiai céljainak teljesülését befolyásolja. (Galambos-Fekete, 2005 in Bárczi-Szabó-Zéman, 2014).
- Egy esemény, amely ha bekövetkezik, vagy ha nem következik be, hatást gyakorol a szervezet célkitűzéseinek potenciális elérésére. (Janza, 2005 in Bárczi-Szabó-Zéman, 2014).
- Normál eloszlás feltételezése esetén a várható hozam a múltbeli hozamok átlagával, a kockázat pedig a normál szórás értékével egyezik meg.
- A piaci szereplők kockázata abban van, hogy üzleti döntésük pillanatától a teljesülés pillanatáig tartó idő alatt a piaci feltételek érdekeikkel ellentétesen elmozdulhatnak, vagy éppen nem mozdulnak.

Wolfram Steiner (2000). in Bárczi-Szabó-Zéman, (2014) a következőképpen csoportosítja a vállalkozások előtt álló főbb kockázattípusokat:

- külső hatások: például a piac változásai, a verseny, a kormányok vagy az EU beavatkozása és a devizaárfolyam-mozgások;
- stratégiai/üzleti kockázatok: például a piac és a versenytársak megfelelő ismeretével és a márkanév védelmével kapcsolatban;
- működési kockázatok: például a számítógépes rendszerek, a csalás, az ügyfélszolgálati színvonal, a személyi állomány képzése és ösztönzése terén jelentkezhetnek;
- pénzügyi kockázatok: a treasury, a devizakezelés és a pénzügyi jelentés vonatkozásában;
- a jogszabályok és a törvényi rendelkezések betartásával kapcsolatos kockázatok.

A menedzsment számára nem lehetséges, hogy számításba vegye a kockázatok valamennyi forrását, de három megoldás is rendelkezésre áll, hogy felkészítse a vállalatot az esetleg bekövetkező kockázati kihívás megválaszolására (Bárczi-Szabó-Zéman, 2014):

- Számba veheti, hogy milyen kockázatokkal szembesült a vállalat a közeli, esetleg a távolabbi múltban, s elemezhet, hogy ezek milyen mértékben fenyegetnek a jelenben is – annak ellenére, hogy egyre gyorsabban változnak a vállalatok belső és külső feltételei. Ez a múltat adaptáló kutatás (Past Adapting Research, PAD) technikája.
- Prognosztizálhatja, hogy előreláthatóan hol gyűlnek fel kockázatot kiváltó feszültségek a vállalat szervezetének, működésének és irányításának jellemzőiben, valamint verseny- és háttérkörnyezetének sajátosságaiban. Ez a trendfeszültség elemzés (Trend-Strain Analysis, TSA) nemcsak a belső és a külső környezet egyes tényezőiben keletkező feszültségeket, hanem e tényezők között kialakuló problémagócokat is igyekszik feltárni.
- Végül elkészülhet a menedzsment a különböző forrásokból érkező kockázatokra úgy is, hogy a kihívásukra adható válaszokat veszi számításba. Vagyis azt vizsgálja meg, hogy mekkora mozgástere van a válaszadásban azoknak a vállalati tényezőknek, amelyeket döntéseivel maga alakíthat.

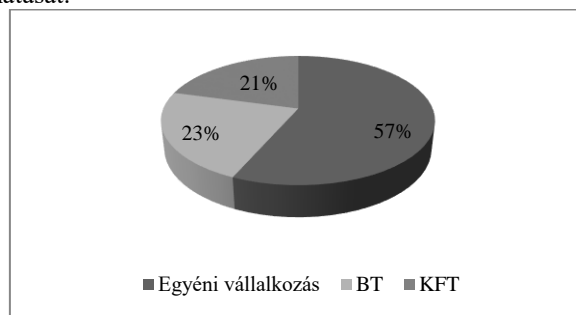
A fentiek alapján a kontrolling, mint menedzsmenti módszertan alkalmazása még napjainkban sem egy általánosan elterjedt eszköze a KKV-knak, pedig kifejezett szerepe van a tevékenység kockázatainak csökkentésében. A tanulmány a következőkben a saját elemzett vállalati kör eredményeit mutatja be és veti össze a szakirodalomban megjelent információkkal.

Kockázatkezelés kontrolling eszközeinek alkalmazása a vizsgált vállalkozásokban

Az előzőekben ismertetett tényeket 2016 őszén és 2017 tavaszán 53 vállalkozásból nyert sajátvizsgálatokkal kíséreltük meg tovább elemezni.

A kérdőíves felmérés érintette a vállalkozás méretét, a tevékenységhez a menedzsmenthez való hozzáértés meglétét, a vagyoni struktúra jellemzőit, a beszállítói és vevői kapcsolatok minőségét, a likviditás helyzet értékelését, egy kérdéscsoport foglalkozott a vállalkozások controlling jellemzőivel: tervezési-elemzési, irányítási és információs folyamataival, majd a költségkalkulációkkal és költségallokációkkal, mely a mikro-kis- és középvállalkozások (mkkv-k) menedzsmenti tevékenységének továbbra is egyik gyenge láncszemének tekinthető. Újabb vizsgálati elemet jelent a kockázatkezelés szempontjából különösen fontos vevői-szállítói kapcsolatok elemzése, amely részben a vállalkozás menedzsmentjétől független tényezőként is kezelhető (vevő fizetőképessége-készsége vagy a szállító korrektsége a határidők és teljesítések tekintetében).

A vállalkozások jogi forma szerinti megoszlásában három kategória került megkülönböztetésre a mkkv-kre vonatkozóan: az egyéni vállalkozások mellett a betéti társaság és a korlátolt felelősségű társaság jelenik meg. Több, nagy tőke ellátottsággal rendelkező egyéni vállalkozás került a vizsgálati körbe 2016-os évben is, amelyek mind a tevékenységre, mind a járulékos folyamatokra (marketing, tervezés, stb.) komoly erőforrásokat – ráfordításokat biztosítanak, növelve ezáltal is a tevékenység színvonalát, versenyképességét, s csökkentve kockázati tényezők negatív hatását.

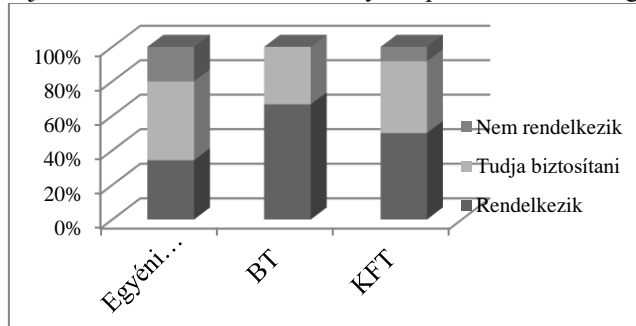

1. ábra A vizsgált vállalkozások jogi forma szerinti megoszlása, %

Figure 1. Distribution of the companies according to legal status, % Legend: individual proprietorship; limited partnership (BT); limited liability company (KFT)

A sikeres tevékenységhez nélkülözhetetlen mind a szakmai hozzáértés, mind az üzletviteli-gazdálkodási ismeretek megléte. A vállalkozások 90 %-ánál a szakmai ismeretek dokumentált formában adottak voltak, a vezetők vagy már a vállalkozás indításakor eleve rendelkeztek szakirányú végzettséggel, vagy a kezdeti működés során szereztek végzettséget tanúsító bizonyítványt. A szakmai hozzáértést mutatja az a tény is, hogy a menedzserek 57% -a felsőfokú végzettséggel rendelkezik.

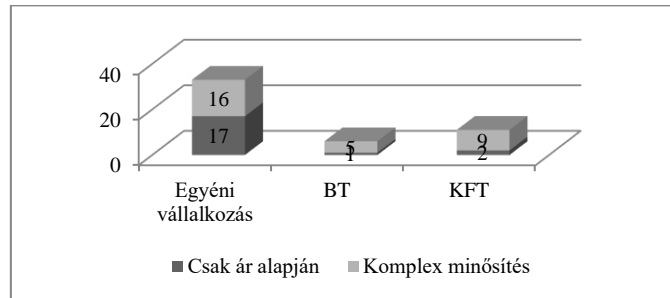
A kockázatsökkentés tekintetében továbbra is fontos tényező a menedzsmenti –gazdálkodási ismeretekkel való rendelkezés. A 2. ábra mutatja vállalkozási formákként az ilyen típusú ismeretek meglétét.

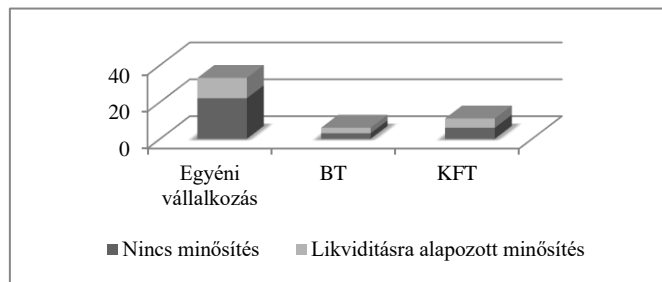
2. ábra A vállalkozók gazdálkodási szakismerettel való rendelkezése, % Legend: own, can provide; not own.

A vállalkozások megítélése alapján komoly kockázati tényező a szállító-vevő kapcsolatok milyensége. Természetes, hogy a vállalkozások több éve a megbízhatóságra törekedve alakítottak ki egy stabil működést támogató beszállítói és vevői környezetet, de a fejlesztési elvárások a növekedés irányába, ezáltal a korábbi partnerek bővítésére ösztönöznek. Az új kapcsolatok magukban hordják a kockázatok megjelenését, de ezeket vállalják a vezetők és egy részük kezelhető szinten kívánja tartani a vevőket és szállítókat minősítő eljárások alkalmazásával. A kérdőíves felmérésben a szállítók és vevők versenyeztetésének teljes körű vizsgálata még nem volt lehetséges, ugyanis az egyéni vállalkozások többsége még ezt nem alkalmazza, e a gazdasági társaságok üzletviteli ismeretekkel rendelkező vezetése már tudatosan választja ki és változtatja is a szállítóit és rangsorolja a vevőit az árbevételhez és fedezethez történő hozzájárulás alapján.

A 3. ábra szemlélteti a szállítók kiválasztására, a 4. ábra a vevők értékelésére vonatkozó módszerek alkalmazását ez egyes vállalkozási formák esetén.

3. ábra A vállalkozások szállítóinak minősítésének gyakorlata, db Legend:.. just based on price – complex evaluation

4. ábra A vállalkozások vevői minősítésének gyakorlata, db Legend:.. no rating – liquidity-based rating

Nem meglepő, hogy a vállalkozások nagyobb hangsúlyt helyeznek a szállítók kiválasztására-minősítésére, még akkor is, ha speciális tevékenységet folytatnak és a beszállítói kör az adott földrajzi régióban eleve adott, s

változtatni nem kifejezetten lehetséges-érdemes. A termelés-szolgáltatás folyamatosságának biztosítását elsődlegesen a közvetlen inputok rendelkezésre állásában látják, s nem a vevői kör elsődleges stabilitásában, holott a bevételek folyamatossága és a fedezetek kellő mértéke inkább feltétele a stabil és tervezhető működésnek.

Összefoglalás

Összességében megállapítható, hogy a vállalkozások méretüktől függetlenül tudják kezelni a kockázati tényezők hatásait menedzsmenti tevékenységükön keresztül, s ez annál sikeresebb, minél tudatosabban használják a rendelkezésre álló eszközöket, mint a tervezést, terv-tény elemzést, vállalati partnerek minősítését, kommunikációt, stb., amelyek mind szoros kapcsolatban vannak a kontrollinggal. Ez a tevékenység különösen a mikro-kis- és középvállalkozásokban ütközik akadályba, ahol a nem közvetlen értékteremtés sokszor háttérbe szorul, nem számolva azok hosszú távú előnyeivel.

Kulcsszavak: mikro- kis- és középvállalkozások, kockázati tényezők, kontrolling eszközök, vevő-szállítók minősítése.

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozunk a kutatás támogatásáért, amely az EFOP-3.6.1-16-2016-00006 „A kutatási potenciál fejlesztése és bővítése a Neumann János Egyetemen” pályázat keretében valósult meg. A projekt a Magyar Állam és az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával, a Széchenyi 2020 program keretében valósul meg.

Felhasznált szakirodalom

- Bárczi – Szabó – Zéman: A kockázatkezelés controlling vetületei Controller Info II. évf. 2014.1. sz. <http://controllerinfo.hu/a-kockazatkezeles-controlling-vetuletei>
- Békés G.- Muraközy B. (2012): Magyar gazellák. A gyors növekedésű vállalatok jellemzői és kialakulásuk elemzése. Közgazdasági Szemle. 49(3): 233–262.
- Csikány – Takács: A gazellák húzzák a magyar gazdaságot? – avagy a gyorsan növekvő kkv-k jellemzői, hazai helyzetük Acta Carolus Robertus 5 (2) 2015. <http://real.mtak.hu/31233/> 2-8p. Letöltés: 2017.08.21.
- Kadocsa Gy.: A hazai kis és közepes vállalkozások helyzete és fejlesztési lehetőségei http://kgk.uni-obuda.hu/sites/default/files/01_Kadocsa_Gyorgy.pdf Letöltés 2017.08.22. 49-57 p.
- KSH A kis- és középvállalkozások jellemzői – adat-előállítás új módszertannal 2016. november 2-11p.

Reduction of Risk of Business Activity with Controlling Methods

Abstract

The study is a continuation of a research topic that has been going on for many years and actually based on data collection for 2015-2016 years. I have valued the planning and management features of a total of 53 micro, small and medium-sized enterprises by questionnaires processing. A large proportion of entrepreneurs strive to reduce the risk of their activity, which means they refer to a number of methods known to them, but which are only slightly applied to them. Risk reduction activities can be total interconnected with the "controlling" approach and methods that are still not well known for a lot of company executives, but those methods introduction and application provides tangible results for business decision-makers within a relatively short period of time. The paper presents the size, activity, financial process characteristics, planning features, suppliers and buyers' valuation practices of the investigated SME-s using correlation analysis methods.

Acknowledgement

This research is supported by EFOP-3.6.1-16-2016-00006 "The development and enhancement of the research potential at John von Neumann University" project. The Project is supported by the Hungarian Government and co-financed by the European Social Fund.

Keywords: SMEs, financing information system, controlling, planning, cost calculation, evaluation suppliers and customers

